

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC GRĂDIȘTEA MUNCELULUI (r. ORĂȘTIE, reg. HUNEDOARA)

Colectivul arheologic alcătuit în vederea studierii traiului dacilor din regiunea Munților Orăștiei și-a propus în planul de lucru pe anul 1953 următoarele probleme:

1. Continuarea cercetărilor de pe Dealul Grădiștei, în speță: studierea construcției de piatră și mortar din interiorul cetății Grădiștei (terasa nr. IV) și a zidului cetății.
2. Cercetarea în continuare a unor terase de pe Dealul Grădiștei cuprinzând urme de așezări omenești.
3. Cercetarea prin câteva sondaje a ruinelor de pe coasta Dealului Muncelului, numită «Fețele Albe» pentru a stabili proporțiile și caracterul exact al acestor ruine.
4. Cercetarea, prin săpături, a fortificației constatate pe Dealul Blidarul, punct dominant asupra văii Apei Orașului, între satul Costești și cătunul Grădiștea de Munte.
5. Colaborarea cu colectivul de cercetări «Pătrunderea slavilor în Transilvania» la așezările prefeudale și feudale de la Alba Iulia (Cetatea) și de la Blandiana.

Din aceste puncte de program nu s-au realizat decât lucrările prevăzute la nr. 1, 2 și 4. Colaborarea cu colectivul «Pătrunderea slavilor în Transilvania» s-a realizat numai în parte, pentru așezarea de la Alba Iulia, la a cărei cercetare au participat trei membri ai colectivului nostru. Rezultatul acestor cercetări va fi arătat în raportul colectivului de la Șantierul Morești. Lucrările proiectate la Blandiana nu au fost executate în acest an, colectivul șantierului Morești fiind împiedicat să participe.

Motive de ordin tehnic (greutăți întâmpinate cu angajarea de muncitori ocupați la lucrările agricole, și cu deplasările pînă la Grădiștea Muncelului) au determinat apoi inversarea planului de lucru, începîndu-se seria cercetărilor cu fortificația de la Blidarul și lăsînd cercetările de la Grădiștea Muncelului în rîndul al doilea.

Aceleași motive au impus și amînarea cercetărilor de la punctul 3 («Fețele Albe») pentru campania viitoare.

Amintim cu acest prilej că în acest an, la campania de cercetări arheologice ale colectivului nostru, au luat parte, în afară de studenții cuprinși în sinul colectivului, și un număr de zece studenți de la facultățile de istorie ale universităților

« V. Babeș » și « Bolyai » din Cluj, repartizați pentru practică arheologică, în două serii de câte 15 zile fiecare.

Ei au participat activ la sondajele executate în prima parte a cercetărilor, la excursiile și recunoașterile pe teren, organizate în această perioadă, ascultând și lecții practice, ținute de membrii colectivului pentru inițierea lor în tehnica săpăturilor și în clasificarea materialului.

Dăm mai jos, pe scurt, rezultatele obținute de colectivul nostru prin lucrările și cercetările desfășurate de la 5 iulie pînă la 25 septembrie 1953.

A. FORTIFICAȚIA DACICĂ DE PE DEALUL BLIDARUL

Înălțimea Blidarul se găsește în partea de sud a satului Costești (com. Orăștioara de Sus, Orăștie, Reg. Hunedoara), la depărtare de circa 4 km și jumătate de acest sat și formează înălțimea cea mai dominantă dintre locurile cu ruine din grupul de la Costești¹.

De pe Blidarul se poate vedea pînă departe valea Mureșului, iar dincolo de ea, spre nord, se văd culmile înalte ale Munților Apuseni (munții Metalici). Spre vest, se vede o parte din bazinul Hațegului — valea Streiului și înălțimea Măgura cu cariera de piatră din vremea statului sclavagist dacic de la Sîntămăria de Piatră ca și Valea Sîngeorgiului. Mai departe, spre vest, se văd ultimile ramificații ale munților Poiana Rusca și dealurile din împrejurimile orașului Deva. Spre sud-est se vede Apa Orașului cu valea ei întortochiată și linia ferată îngustă ce urcă spre Grădiștea Muncelului. Departe în zare, peste dealurile împădurite cu fag, se vede însuși Muncelul, iar la orizont Godianul și Titiana. În spatele Blidarului, spre sud, se ridică platoul întins al Luncanilor cu păduri de stejar și fag, grădini și fînețe.

Înălțimea Blidarului domină întreaga vale a Apei Orașului pînă la Orăștie, iar de la Costești în sus, de la locul unde cotește valea spre est și de la începutul străzii cu numele Belia, se vede pînă aproape de Valea Rea, stăpînul fortificației avînd sub ochi întreaga regiune amintită mai sus. Cetățuia de la Costești, Cetățuia înaltă și Făeragu rămîn mult în urmă, privind de pe Blidarul, în ceea ce privește poziția lor strategică.

Împrejurimile Blidarului sînt pline de fortificații mai mari sau mai mici. La nord de Blidarul se află o puternică fortificație, așezată pe platoul prelungit al dealului Făeragu. Cercetările executate aici în vara anului 1944, au dezvelit într-adevăr trei turnuri². Pe lîngă acestea, ceva mai sus, pe locul numit Curmătura și pe Poiana Popii sînt alte două turnuri. Mai sus de Poiana Popii, acolo unde drumul actual al Luncanilor trece pe panta sud-vestică a ramificației amintite a dealului Pietroasa, la stînga drumului, mergînd spre Luncani, chiar în fața cetății Blidarului este un alt turn, așa zisul turn al lui Mihai. La vreo 300 m depărtare de turnul lui Mihai de dimensiuni mijlocii, pe stînga drumului ce duce către Luncani, în continuarea platoului amintit, a fost semnalată, mai de demult, o ridicătură nu prea înaltă, purtînd resturile zidăriei unui al doilea turn³.

¹ În legătură cu poziția cetății Blidarului în cadrul complexului de cetăți dacice din jurul satului Costești, vezi studiul lui C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, Așezările dacice din Munții Orăștiei. Ed. Acad. R.P.R. București, 1951, p. 26 și fig. 1—2 și 30.

² C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, op. cit., p. 21. Este semnificativ și numărul teraselor de pe acest deal (vezi fig. 15).

³ C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, op. cit., p. 47. Este semnificativ și numărul teraselor de pe acest deal (vezi fig. 15).

În afară de accesul de pe Făeragu, la cetatea Blidarului se poate ajunge pe două muchii de deal: pe Muchia Mătăniei sau a Chiștoarei și pe Muchia lui Todirici, restul pantei ce se înclină spre valea Chiștoarei și spre valea Blidarului (pîrîul lui Todirici) fiind foarte abrupte.

Pe prima muchie, la vreo 250 m depărtare de vîrf, ce coboară în cel puțin opt terase etajate către Apa Orașului, se constată pe cîteva din terase, aproape perfect nivelate și amenajate, urmele unor lucrări de fortificație, în formă de turnuri patrulate de dimensiuni mijlocii. Din recunoașterile la suprafață făcute în mai multe înduri pe aceste terase, confirmînd observațiile făcute mai înainte¹, putem stabili existența a cel puțin trei turnuri, la distanțe aproape egale între ele. Un al patrulea turn se găsește între Muchia Chiștoarei și cursul superior al Văii Chiștoarei pe locul numit Moara Mătăniei. Un alt turn, tot de dimensiuni mijlocii se află pe malul stîng al Văii Chiștoarei, aproape de vărsarea ei în Apa Grădiștei (Apa Orașului), pe prima terasă ce se ridică deasupra Apei. Zidurile acestui turn au fost scoase complet și astăzi nu se mai poate observa altceva decît un slab contur al fostului turn. După cît se pare, astfel de turnuri au mai existat pe prima terasă a rîului, mai sus, la locul numit Belia. Cu ocazia construirii liniei ferate forestiere, pe terasa amintită s-au găsit alte două turnuri. A doua muchie, Muchia Todirici, are mai multe terase etajate una deasupra alteia, în număr de cel puțin cinci, avînd foarte probabil două turnuri. Fie că erau ocupate cu cîte un turn de pază, fie că serveau pentru cîte o așezare mai modestă, ele merită să fie săpate.

Din cele amintite reiese că în împrejurimile imediate ale cetății de pe dealul Blidarului există urmele a cel puțin 18—20 turnuri de veghe, încheind aproape complet accesul din spre nord-vest, nord, nord-est și est. Numărul neobișnuit de mare al turnurilor care păzeau accesul către culmea Blidarului, a dat de bănuit că această înălțime reprezintă o fortificație importantă în îndul așezărilor dacice cu caracter militar².

Cu mulți ani înainte, înălțimea Blidarului a fost unul din locurile pe care anonimii căutatori de comori, călăuziți de speranțe miraculoase, și-au încercat norocul ani și ani de-a-îndul. Faptul că pe această înălțime au fost observate urmele unei «cețăți» străvechi de piatră, a făcut pe localnici să creadă în existența unor comori tănuite din vechime printre aceste ruini. Înainte de a se începe dezvelirea, se mai vedeau încă vreo zece gropi în formă de pilnie, adînci cam de 1—1,50 m și care au avariat pe alocuri resturile ruinelor, scoțîndu-se din ziduri blocuri mari de piatră cioplită, împrăștiate apoi pe suprafața înălțimii. Dar cele mai intense escavațiuni au fost efectuate imediat sub vîrfurile Blidarului, în pădure, la locul așa numit Pivniță, unde prin anul 1901, niște țărani din Costești și Ludești au lucrat timp de o săptămînă, făcînd o enormă gaură, adîncă de aproape doi metri, într-un zid de piatră legat cu mortar ce se ridica sub coasta dealului. Faptul că în acest loc resturile antice sînt atît de stricate azi se datorește acestor intenționate stricăciuni.

În literatura arheologică, Blidarul, ca punct întărit de pe vremea dacilor, a intrat destul de recent, de abia de prin anul 1923³. Cîteva sondaje cu rezultate științifice s-au executat apoi prin anii 1925, iar ceva mai tîrziu, pe mai sus amintita Muchia Chiștoarelor⁴.

¹ C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, op. cit., p. 27 și fig. 2 și 30.

² C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, op. cit., p. 26 și urm.

³ D. M. Teodorescu și M. Roska, Cercetări arheologice din munții Hunedoarei, Cluj, 1923, p. 11.

⁴ D. M. Teodorescu, în «An. Com. Mon. Ist.», Secția pt. Trans. (1920), v. II, p. 270; C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, op. cit., p. 27.

Virful Blidarului cuprinde un platou mărișor cu trei terase etajate situate pe laturile de nord și de nord-vest, amenajate sigur și de mîna omului (pl. I). Platoul se întinde în direcția est-vest, de forma unei elipse, cu o ușoară diferență de nivel la mijloc.

Lungimea platoului propriu-zis este de 84—86 m, iar lățimea lui de 60—64 m. Se observă că zidurile cetății, de multe ori nu se găsesc chiar pe marginea platoului, adică la începutul pantei, și că suprafața platoului nu este și nici n-a fost

Fig. 1. — Virful Blidarului (fotografie).

perfect netedă, cum se obișnuște la terasele dacice, în general. Terasele înșile sînt așezate mai jos de platou, pe pantă (fig. 1).

Astăzi platoul este folosit ca fînaț, dar înainte cu două, trei veacuri, el a fost acoperit cu pădure, din care au mai rămas cițiva fagi, mesteacani și tufe de alun. Terenul este în proprietatea unor locuitori din satul Ocolișul Mic.

În partea de sud a culmii, pe șeaua de legătură se văd alte două terase frumos amenajate. La nord de șeaua de legătură, există două izvoare cu un debit de apă care formează Valea Chiștoarei. Între Pietroasa lui Solomon și Pietrosul mai multe izvoare dau naștere pîriului Blidarului, mai bogat în apă.

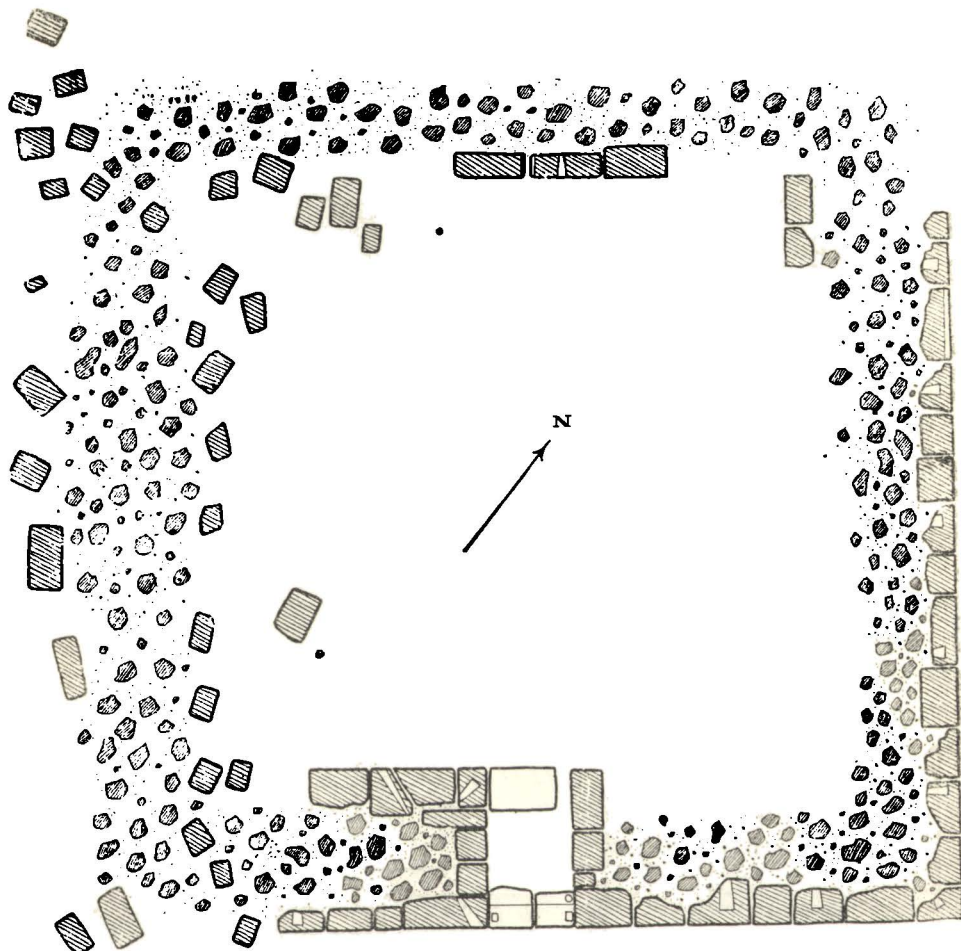
Pe culmea Blidarului straturile de pămînt depuse pe ruine se prezintă la fel ca la celelalte cetăți dacice. Deasupra, apare un pămînt vegetal în grosime de 10—25 cm, apoi un pămînt roșcat-gălbui amestecat cu bucăți de pietre de stîncă, apoi stîncă nativă compusă din mică-sisturi.

CETATEA I (pl. I)

Intreg platoul formează o încintă cu ziduri de piatră ca la Grădiștea Muncelului, Piatra Roșie etc., ce urmează în general conturul natural al platoului. Forma încintei e neobișnuită pînă astăzi la cetățile dacice, fiind un patrat sau mai bine zis un poligon neregulat. Latura cea mai lungă a cetății este cea sudică, avînd circa 94 m, iar una din laturile mai scurte (cea de est), de circa 64 m. Suprafața totală

a cetății ocupă un teritoriu de circa 5670 m², fiind deci cu mult mai mare decât cea de la Piatra Roșie.

Fortificația Blidarului se compune din două incinte cu o mică diferență de

BLIDARU
1953
Planul Turnului - Locuință

■ Bloc de piatră de calcar conchilic, □ Bloc de piatră servind ca prag,
● Piatră de stîncă în umplutura zidului.

Scara = 0 1 2 3 4 5m

Fig. 2. — Planul turnului-locuință de pe Blidarul.

nivel între ele: una superioară, primind denumirea de *cetatea I*, iar alta, cea inferioară, de *cetatea II*. Cetatea I este construită pe locul cel mai înalt al platoului și are o formă trapezoidală. Ambele au un zid comun, cel dintre turnul I și IV.

Incinta cetății I are patru turnuri exterioare, așezate la colțuri (pl. I). În interiorul incintei se afla construcția unui turn-locuință, ale cărui baze de piatră s-au păstrat numai în partea de sud-est și nord-est (vezi planul de detaliu, fig. 2). Turnul-locuință pare să fi avut o singură încăpere în care se intra printr-o ușă prevăzută cu un prag bine păstrat. Ceramica aflată în interiorul turnului și în preajma turnului a fost cantitativ puțină. De asemenea, s-au găsit puține fragmente de țigle

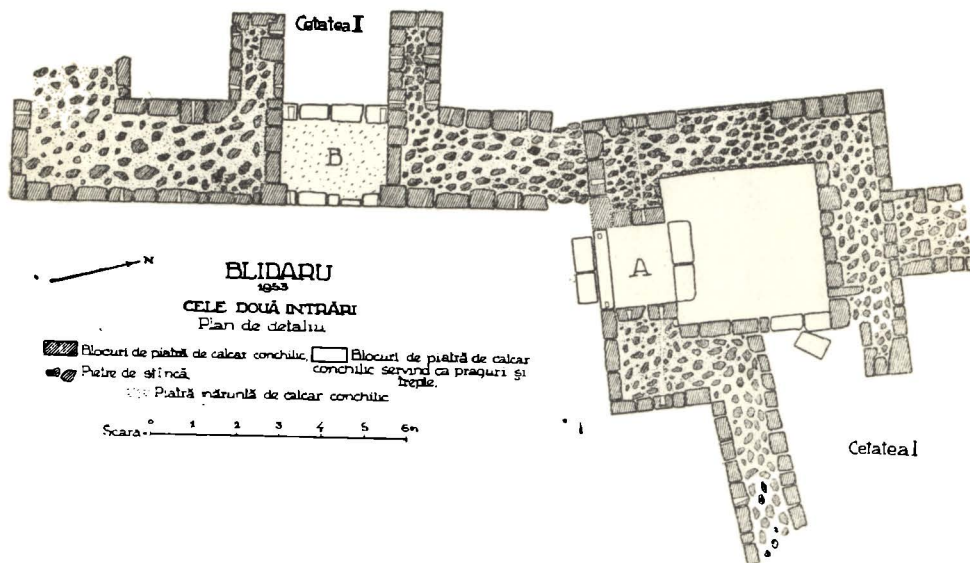

Fig. 3. — Planul celor două intrări la cetățile de pe Blidaru.

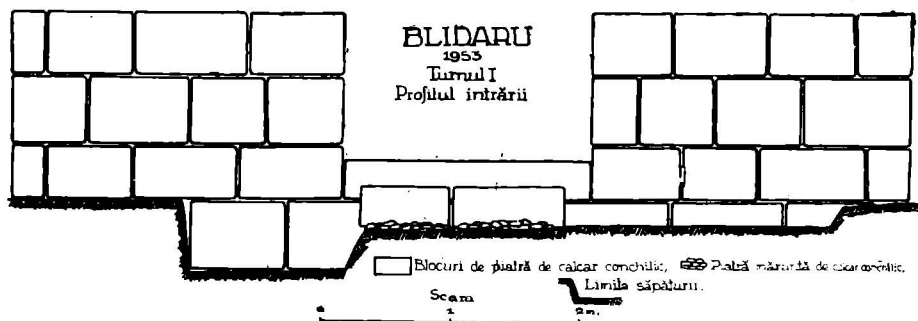

Fig. 4. — Planul intrării turnului nr. 1.

și olane, iar lângă intrare, câteva ținte de fier și o verigă cu scoabă, cu urma lemnului. Zidurile acestui turn sînt la fel ca la celelalte cetăți dacice din munții Orăștiei. Grosimea zidului atinge aici 1,90—2 m. Pe cîteva din blocurile acestui zid se vede un semn ușor incizat în formă de potcoavă (U).

Intrarea în cetatea I se făcea prin partea de sud a Blidarului. Aici înălțimea se leagă de Pietrosul printr-o șea îngustă. Urcînd coasta Blidarului, pe un drum cu piatră de stîncă se ajunge la turnul I (turnul de intrare). În fața turnului de

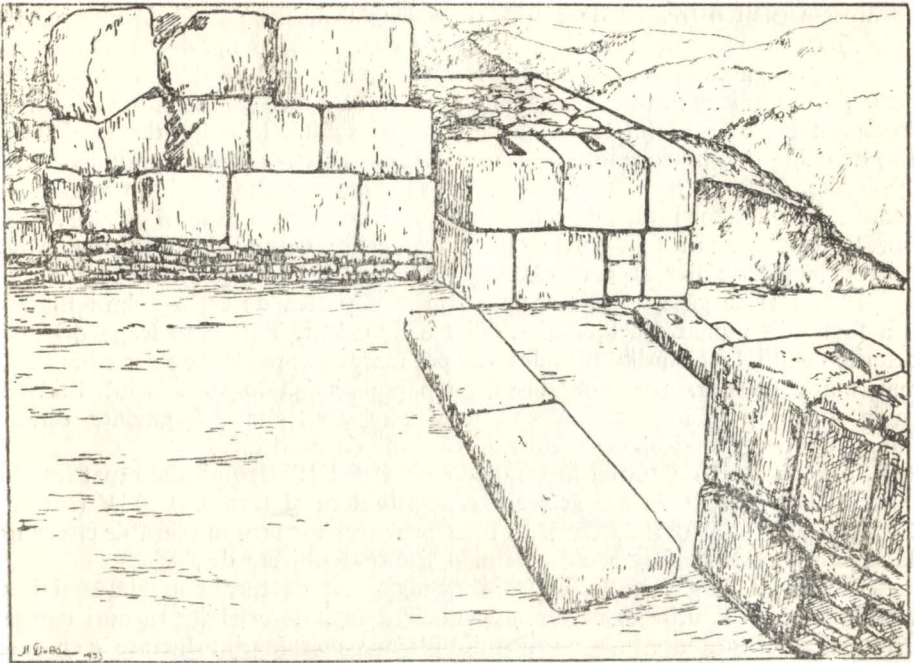

Fig. 5. — Intrarea în turnul nr. 1.

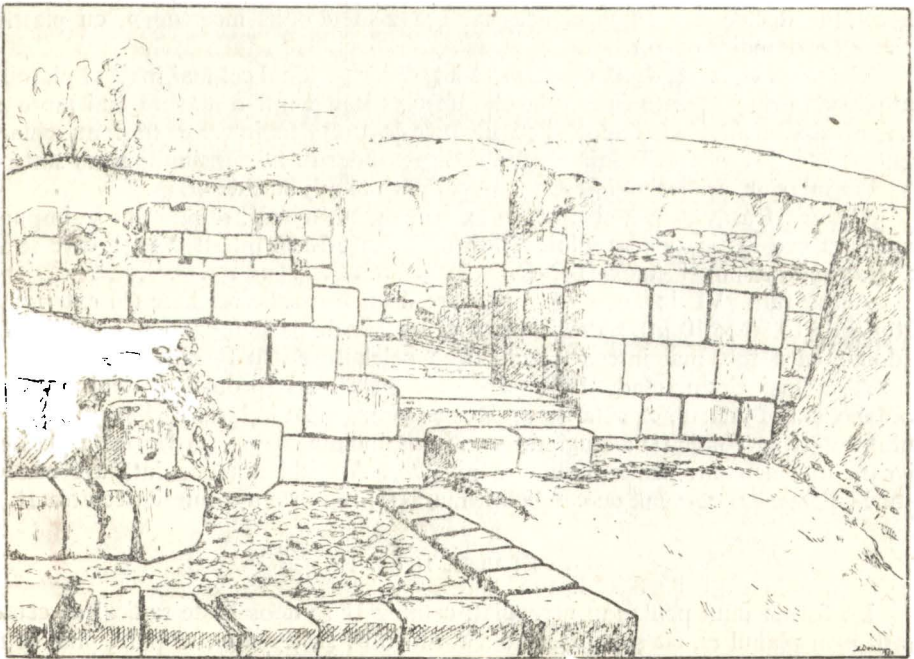

Fig. 6. — Turnul nr. 1 cu intrarea în cetate.

intrare s-a găsit o treaptă de piatră, după care urmează pragul de intrare al turnului, cu urmele cadrului de lemn al porții (fig. 3, A, și fig. 4—5). Dimensiunile exterioare ale acestui turn sînt de 7×7 și sînt mai reduse decît la celelalte turnuri. Turnul se leagă în mod organic de cele două ziduri care se întîlnesc aici. Construcția zidurilor turnului este în general cea obișnuită. În colțul de est al turnului I se deschide o ieșire spre interiorul cetății I, din care s-a păstrat pragul și o piatră din trepte. Intrarea în cetate e deci, pe cît se pare, una singură și în forma cea mai « savantă » a acestor intrări de cetăți tîrzii elenistice, a sistemului à *chicane*. În interiorul acestui turn au fost aflate cîteva fragmente ceramice și apoi multe bucăți de țigle, cuie de fier și ceva cărbune de lemn (fig. 6, 7 și 8).

Turnul II se găsește pe marginea din spre partea de est a culmii Blidarului și a fost zidit numai din blocuri de piatră de calcar. Turnul se leagă organic de zidurile cetății I. Laturile turnului de pe marginea pantei s-au dărîmat în cea mai mare măsură, rostogolindu-se pe panta piezișă în spre pîrîul Blidarului. În interiorul și în împrejurimile turnului s-au găsit cîteva fragmente ceramice, fragmente de țigle și olane, resturi de cărbune de brad etc.

Spre nord-est de turnul-locuință de pe vîrfurile Blidarului s-a săpat interiorul turnului III. Acest turn are aceleași dimensiuni ca și turnul II și IV (exteriorul 8×8 , interiorul $3,80 \times 3,80$ m). În interiorul acestui turn, în afară de cîteva urme de arsură s-au găsit fragmente ceramice și cîteva obiecte de fier.

Turnul IV se găsește în partea nord-nord-vest de turnul locuință și i s-au dezvelit numai laturile exterioare. Deosebirea față de celelalte turnuri constă în faptul că acest turn are fața nordică din blocuri mai îngrijit lucrate « en bosse » (fig. 9), iar cu « babele » în interior.

Zidurile-curtine ale cetății I sînt în general cele obișnuite la cetățile dacice și în general sînt bine păstrate. Întîlnim însă și o altă tehnică, încă neatestată la cetățile dacice din regiunea aceasta, așa zisul « opus incertum », cu piatră de stîncă (vezi mai jos, p.).

Cetatea I așezată, după cum am văzut, chiar pe locul cel mai înalt al platoului, cu patru turnuri așezate fiecare la cîte un colț, ieșind într-o măsură mai mare sau mai mică din linia curtinelor și cu un turn-locuință în interior (dar nu chiar în centru) este, de fapt, fortificația cea dintîi de pe Blidarul. Dimensiunile ei nu sînt prea mari în interior, are o lungime de 52 m și o lățime mijlocie de 40 m.

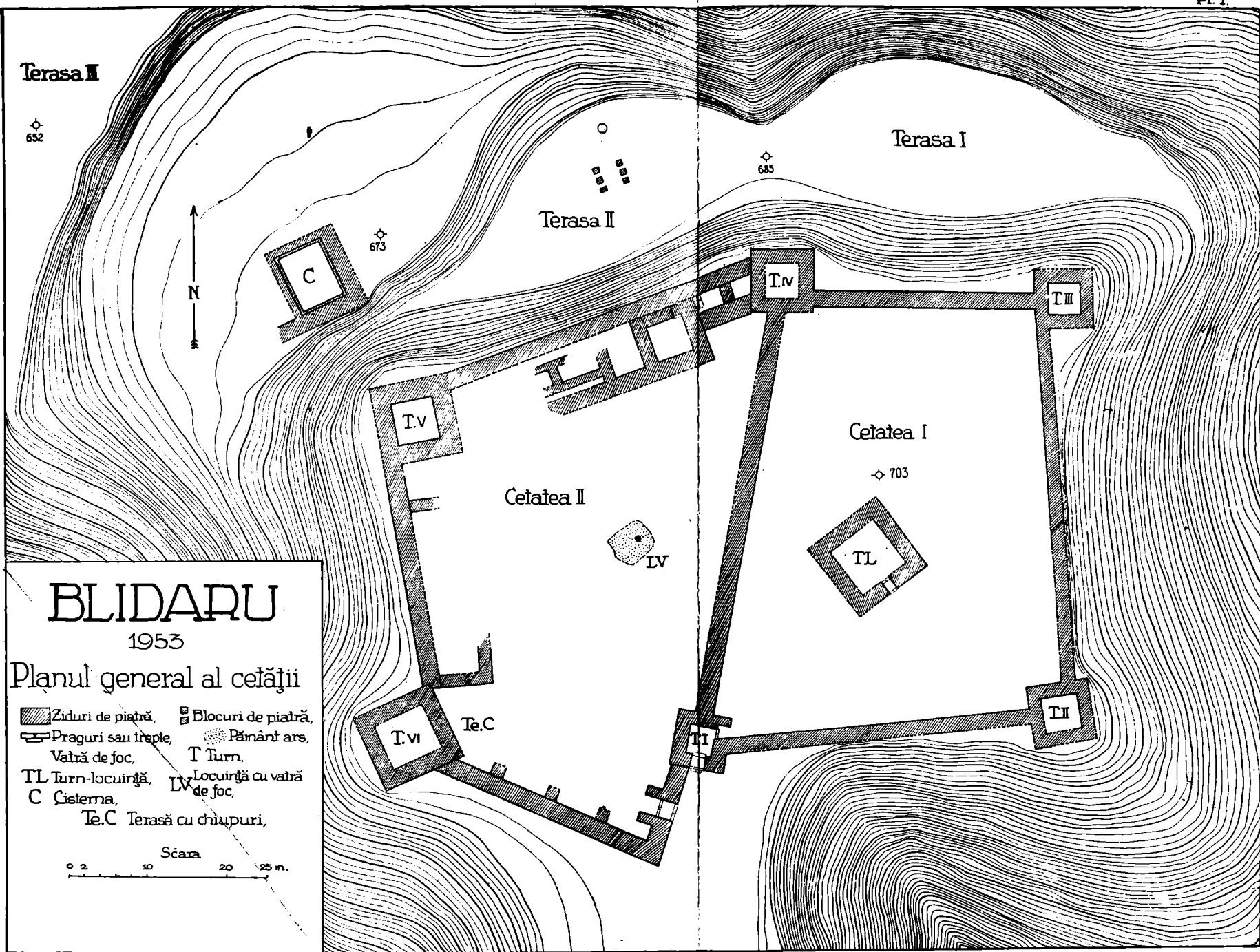
Cetatea I a avut însă și un turn extern, izolat, așezat, după cum se impunea, pe latura sud-vestică a platoului. E turnul pe care l-am numit VI și care se află la extremitatea unei terase Te. C.

Acest turn VI izolat, mult mai mare decît turnurile celelalte (în exterior are laturile de $10,80 \times 10$ m), servea desigur ca un turn de pază în preajma intrării și fără îndoială că a fost mai intens locuit decît celelalte patru turnuri de colț.

Abia mai tîrziu, cînd, după părerea noastră, se apropia pericolul invaziei romane, și la Blidarul, ca și la Piatra Roșie s-a procedat la lărgirea întăririi Blidarului, cetății originale (I) adăugîndu-se o nouă incintă, pe partea vestică a platoului și care fu amenajat, printr-o sumară nivelare. Această nouă incintă are una din laturi (cea estică) comună cu cetatea primară (I). Ea este așa numita cetatea II.

... CETATEA II (pl. I)

De forma unui pentagon neregulat, cetatea II se deosebește radical de cetatea I atît prin planul ei, cît și ca așezare a turnurilor, și, după cît se pare, pînă acum, ca sistematizare a spațiului interior. Ea are, propriu-zis, un singur turn, la colțul nord-

Planșa I. — Planul general al cetății Blidaru.

Fig. 7. — Turnul nr. 1 cu intrarea în cetate.

Fig. 8. — Turnul nr. 1 cu intrarea în cetate în cursul săpăturilor.

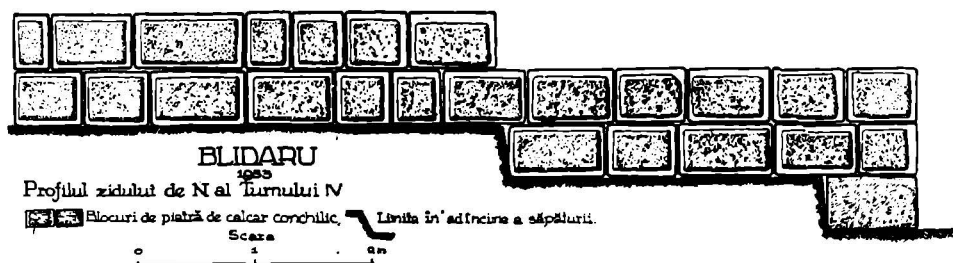

Fig. 9. — Profilul zidului de nord al turnului nr. IV.

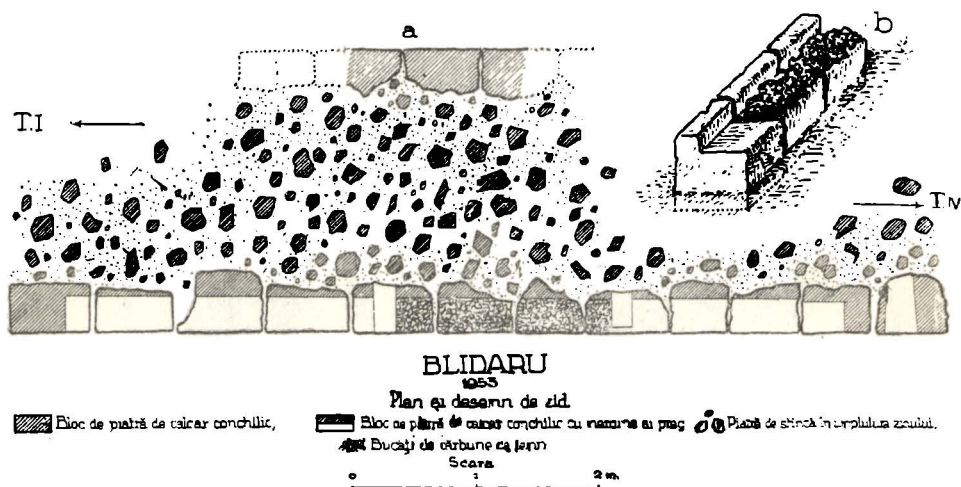

Fig. 10. — Plan și desen de zid de la Blidaru.

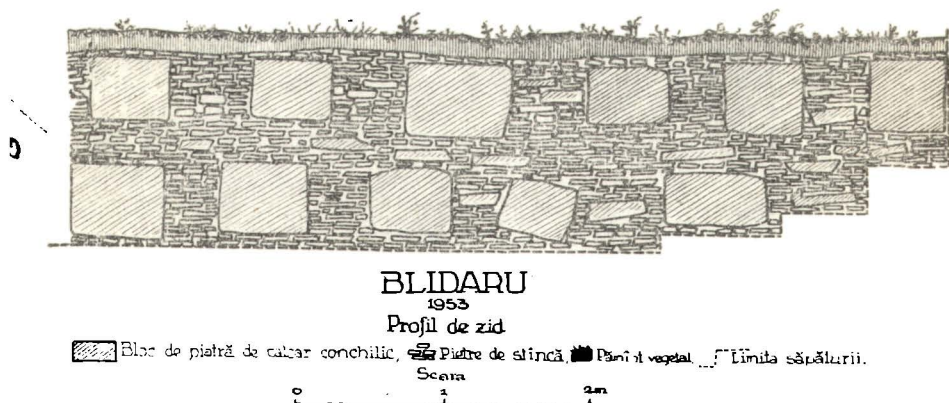

Fig. 11. — Profil de zid.

vestic (T. V), dar ca turn interior, celelalte turnuri de colț ale ei fiind comune cu turnurile de colț ale cetății I sau fiind fostul turn izolat (TVI) al acestei cetăți pe care l-a înglobat în cadrul incintei sale, tot ca turn de colț, ieșind în afară, de care zidurile cetății II se lipesc, dar nu se leagă organic.

Intrarea în această cetate II se făcea din spre est venind tot pe drumul de pe șeaua dealului, ce ducea și la intrarea în cetatea I. Această intrare, mai largă decât cea a cetății I, a avut o deschidere de aproape 2,50 m. Pragul intrării era

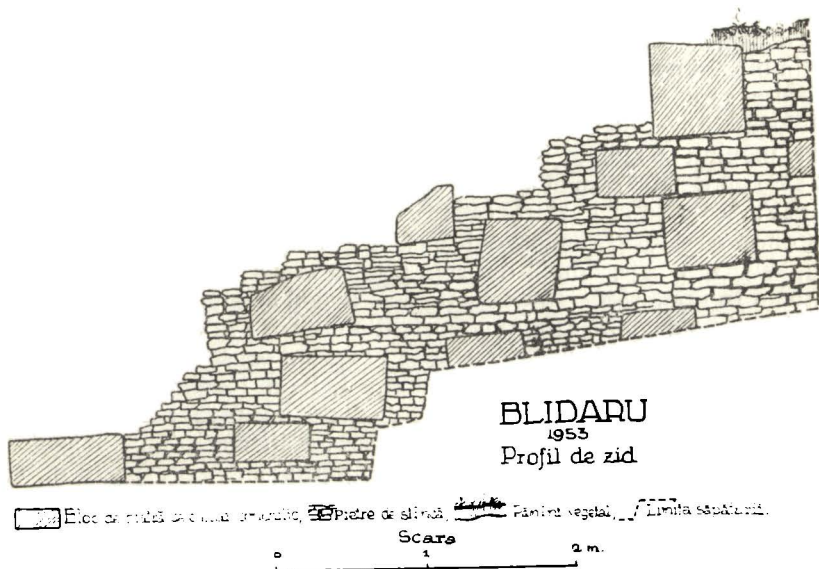

Fig. 12. — Profil de zid.

format din două rânduri de blocuri de piatră, așezate la distanță de 2,40 m, iar spațiul dintre aceste două rânduri de blocuri, presărat cu bucăți mărunte de piatră fărîmată provenită din blocuri din aceeași piatră de calcar conchilic folosite la ridicarea zidurilor de pe Blidarul. Spre interior, poarta se termină cu două ziduri laterale, de forma unor pilaștri, pe o lungime de 2,10—2,20 m (fig. 3, B) În spațiul dintre acești pilaștri s-a aflat pe pământ un strat de arsură, în grosime de circa 15—25 cm. În preajma acestei intrări s-au găsit multe bucăți de țigle, piroane și ținte de fier.

Incinta cetății II este închisă de zidul comun cu cetatea I și de alte patru ziduri de lungimi variate. Cel mai lung este zidul-curtină care pornește de la turnul IV spre vest, avînd 42 m și o grosime de circa 2 m. Structura acestui zid este, în general, cea întîlnită la cetățile dacice din Munții Orăștiei. Urmărirea acestui zid a fost foarte dificilă, prin faptul că fața exterioară era pe alocuri mult alunecată pe panta dealului, uneori chiar lipsind. Acest zid, urmînd direcția spre vest, se leagă de turnul V, care din motive de ordin tehnic, n-a putut fi dezvelit decît pe laturile lui interioare; totuși se pot bănui laturile lui ca avînd 10 × 10 m. Se remarcă o totală lipsă de obiecte în interiorul acestui turn, iar în preajma turnului săpătura a scos numai fragmente de țigle și olane. De la acest turn zidul cotește spre sud. La acesta s-a dezvelit numai fața exterioară care are tendința de a aluneca pe panta foarte

piezișă a dealului. Acest zid, construit pe panta dealului, merge pe o distanță de 28 m în direcția sud, unde întâlnește și se lipește de turnul VI, săpat numai pe laturile exterioare. La construirea zidurilor acestui turn, blocurile vecine au fost legate uneori prin așa-zisul sistem de coadă de rîndunică. La fel ca și la celelalte cinci turnuri și aici s-au găsit multe bucăți de țigle, unele în fragmente destul de mari, olane și câteva cuie. De colțul sud-estic al acestui turn se lipește un alt zid care pornește în direcția sud-est pe o lungime de 31 m. Zidul e bine păstrat mai ales pe fața lui exterioară și a putut fi dezvelit pe ambele fețe. Grosimea zidului aici e de 2,70 — 2,75 m. Spre interior, zidul a fost prevăzut în trei locuri — cam la distanțe egale — cu trei pilaștri (ca de sprijin), ce cad perpendicular, formați din blocuri de piatră și umplutură. Zidul apoi, formînd un puternic colț, cotește brusc spre nord și întrerupt de intrare, se lipește de turnul I. Dar în timp ce blocurile acestui zid nu ajung să se lipească de colțul sud-vestic al turnului I, umplutura zidului se lipește. De la turnul I, legîndu-se de acest turn, pornește spre nord zidul comun cu cetatea I, zid lung de aproape 52 m, ce se leagă cu turnul IV. Acest zid ce desparte cetatea I de cetatea II a fost dezvelit mai mult pe latura dinspre cetatea I, unde zidul se găsea aproape de suprafața solului și era mai bine conservat. Fața zidului din spre cetatea II s-a dezvelit numai pe câteva mici porțiuni. În urma săpăturii executate de-a lungul acestui zid încă nu s-a putut constata nici un fel de ieșire care să coboare din cetatea I în cetatea II.

O particularitate în ce privește tehnica în care s-a construit zidul dintre turnul I și IV este constatată pe fața din spre cetatea I. Pe o lungime de 7 m blocurile au fost prevăzute, pe fața din afară, cu o adîncitură nu prea adîncă și limitată de un prag, iar pe această adîncitură s-au aflat bucăți mari de cărbune de lemn (fig. 10). În aceeași manieră s-au lucrat, pe o porțiune de aproape 10 m, și blocurile zidului ce leagă turnul IV de turnul V. Blocuri izolate, la fel lucrate, au fost aflate însă și pe laturile celorlalte ziduri sau turnuri.

Zidurile descrise mai sus, atît cele ce formau laturile turnurilor cît și cele dintre turnuri, sînt în general zidurile obișnuite, numite ziduri dacice, formate din blocuri de piatră de calcar conchilic cu laturile și fețele regulat cioplite, unele prevăzute cu « babe » pentru fixarea birnelor de întăritură, zidul formînd două fețe de blocuri, iar interiorul fiind bine umplut cu bucăți informe de piatră de calcar sau de stîncă — mai mult îngrămădite decît zidite — uneori și cu pămînt galben.

Interiorul cetății II se deosebește de interiorul cetății I, după cum s-a amintit în trecut. Intra-adevăr, spre deosebire de această din urmă, în spatele zidurilor de incintă ale cetății II, și anume în spatele zidului de incintă dintre turnul IV și V, ca și al aceluia dintre V și VI, se află cîte un zid paralel cu incinta, închizînd, cu ajutorul unor ziduri perpendiculare, niște încăperi patruletate, mai mari sau mai mici. Situația e mai clară pe latura dintre turnul IV și V, dar același lucru pare că se deslușește și în spatele zidului dintre turnul V și VI.

Fără a ne pronunța definitiv, credem că avem de-a face cu niște turnuri-adăposturi, lipite în spatele zidurilor de incintă, pentru nevoile apărării și a adăpostirii garnizoanei. Cercetările viitoare vor aduce desigur lumină și în această privință.

Am văzut că îndărătul zidului ce pornește de la turnul VI spre sud-est se află niște « contraforți » — pilaștri, ce vor fi servit, eventual, de susținere a unui drum de rond, formînd în același timp și « traversele » de scut pentru apărătorii cetății. Ceva asemănător, dar de dimensiuni mai mari, s-a constatat și în dosul curții de la Cetățuia Costeștilor¹.

¹ C. Daicovicu și Al. Ferenczi, op. cit., p. 14—15 și fig. 5.

Ceea ce e însă de relevat de pe acum este faptul că la zidurile paralele sau perpendiculare din spatele zidurilor de incintă, tehnica zidăriei nu e aceeași. Aceste ziduri sînt construite de obicei în *opus incertum* cu bucăți de piatră de stîncă legate de pămînt, avînd din loc în loc, mai multe sau mai puțin simetric, și blocuri de calcar conchilic. Interiorul zidului e alcătuit din piatră de stîncă, mai mult clădită regulat și legată cu pămînt decît îngrămădită (fig. 11 și 12).

Acest fel de a zidi, în așa-zisul *opus incertum* cu bucăți de piatră de stîncă, tăiate în formă de lespede groasă, destul de regulate pe 1—2 fețe, și cu un *liant puternic de lut*, se mai întîlnește la Blidarul.

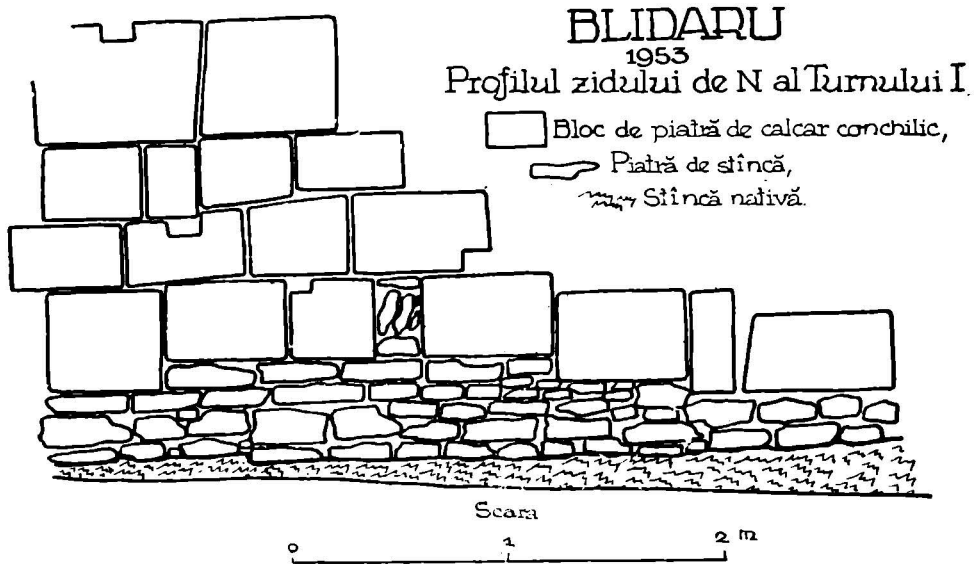

Fig. 13. — Profilul zidului nordic al turnului nr. 1.

Uneori, zidul e alcătuit (pe o față sau pe alta, sau chiar pe ambele fețe) în partea lui inferioară în *opus incertum*, iar în partea lui superioară în *opus dacicum* (așa de pildă, fețele interioare ale zidurilor de nord și est ale turnului I; fig. 13).

Alteori, tot zidul e zidit numai în *opus incertum* (cazul zidului dintre turnul I și II, fața exterioară, aproape pe toată întinderea; sau al zidului dintre turnul II și III, ambele fețe, pe o întindere mai lungă, poate chiar pe toată întinderea). În asemenea cazuri, umplutura însăși e din lespezi de stîncă, destul de regulat tăiate pe o față sau două, clădite solid și trainic cu liantul de lut (fig. 14).

Există și cazul cînd zidul e construit din porțiuni în sens vertical, alternînd: o porțiune de circa 1 m lărgime de *opus dacicum*, urmată de o porțiune, ceva mai largă, de zid în *opus incertum* (așa cum este de pildă, la zidul paralel din dosul curtinei dintre turnul VI și V).

Tehnica construcției în *opus incertum* nu e necunoscută la daci. Am constatat-o la Piatra Roșie, la incinta ulterioară (pietrele legate cu un mortar slab, dar pe porțiuni mai lungi și cu lut, după cît se pare, spălat cu timpul). Cu totul identic

ni se arată acest *opus incertum* de la Blidarul cu zidurile de la Cetatea Zinelor din hotarul comunei Covasna¹.

În centrul cetății I a fost găsită o singură construcție mai importantă. Resturile acestei clădiri, care la origine pare să fi fost o locuință de lemn, au putut fi clar delimitate datorită masei compacte de arsură, răspândită pe o suprafață nu prea mare (de aproximativ 5×4 m). Dezvelindu-se cu grijă pământul depus pe această

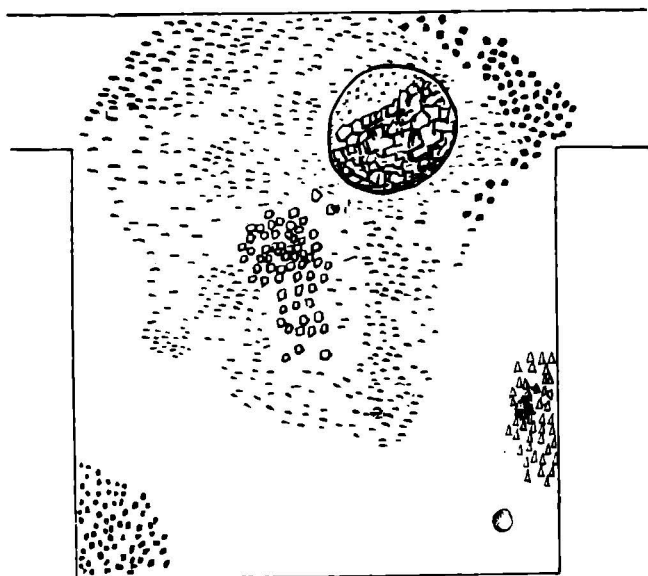

Fig. 14. — Zid în «opus incertum».

pată subțire de arsură de pământ de culoare roșie și neagră aflată la adâncimea de circa 35—45 cm de la actuala suprafață, s-a găsit la circa 20 cm deasupra acestui strat de arsură, o vatră de foc de formă aproape rotundă, cu un diametru de 1,70 m, cu fețuiala de pământ, primind în urma arderii o culoare roșcată — portocalie. Printre bucățile de arsură de pământ s-au găsit puține fragmente ceramice din pastă poroasă, aparținând unor vase lucrate cu mâna, fragmente de țigle și de olane, iar în apropierea locuinței (în afara masei de arsură), numeroasele fragmente ale unui chiup de culoare roșie, lucrat cu roata și cu buzele răsfrînte în jos. Spre est de această locuință cu vatră de foc s-a aflat un pământ ce conținea o fișie subțire de cenușă (fig. 15).

¹ Vezi raportul colectivului: Granița de Est a Daciei în «Studii și Cercetări de Istorie Veche» anul I, 1950, nr. 1, p. 120.

Un al doilea punct din interiorul cetăţii II, unde se poate dovedi existenţa unei clădiri (de lemn, poate un hambar), se găseşte la circa 4—5 m spre nord-est în spatele turnului VI, unde săpîndu-se pînă la adîncimea de 1,30—1,50 m, s-a aflat un strat subţire de arsură de culoare neagră şi pe această arsură numeroase fragmente mari de culoare roşie a două sau trei chiupuri cu pereţii groşi şi cu buzele

BLIDARU

1953

Planul locuinţei (LV) din interiorul cetăţii II

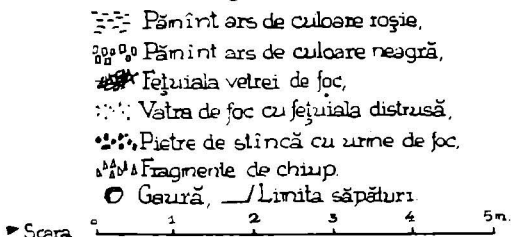

Fig. 15. — Planul locuinţei din interiorul cetăţii nr. II.

răsfrinte în afară şi cîteva fragmente de ţigle şi olane. Acest punct urmează a fi cercetat şi lămurit numai în urma dezvelirii complete în campania anului viitor.

TERASELE

Sub vîrfurile Blidarului se pot vedea cîteva terase, nu prea întinse unele probabil naturale şi amenajate de mîna omenească, iar altele probabil artificiale. Astfel, sub zidul dintre turnul III şi IV, spre nord, apare o terasă, numită terasa I, care însă, în urma săpăturii, s-a dovedit că nu a avut nici un fel de construcţie.

Terasa II se găsește sub zidul dintre turnul IV și V. Pe această terasă s-au găsit șase blocuri de piatră de calcar conchilic și de stîncă, așezate paralel, pe două rînduri, trei cîte trei. Deși nu s-a dezvelit încă întreaga suprafață a terasei, totuși putem plasa aici o construcție de lemn cu bazele de piatră (pl. I). Terasa III, cea mai lungă, se află mai jos, sub cisternă. Sondajul executat pe o porțiune restrînsă a acestei terase nu a dat nici un rezultat.

MATERIALUL ARHEOLOGIC

În general, materialul arheologic aflat pe Blidarul este extrem de sărac ca număr și ca varietate, în afară de numeroasele fragmente de țigle și de olane. Materialul ceramic s-a găsit mai cu seamă în turnurile I, II, III, și în cetatea II în preajma turnului VI și în afara cetății, pe pantă, la nord de zidul dintre turnul II și III (mai aproape de turnul III). Puține fragmente au fost aflate și în preajma turnului — locuință de pe culmea Blidarului. Ceramica, la rîndul ei, o putem împărți în următoarele categorii:

Ceramica lucrată cu mîna, în majoritatea ei din pastă poroasă de culoare roșie — negricioasă ori puțin cărămizie, prost arsă, sfărîmicioasă și cu mult nisip în compoziția ei. Aceste fragmente au format diferite forme de oale de dimensiuni mijlocii. Ornamentul obișnuit era linia în formă de val, sau alte combinații asemănătoare, benzi din linii paralele trase cu pieptenul în formă de val ondulat, ori butoni cu ornament în relief sau în linii adîncite în formă de cruce.

Ceramica lucrată cu roata, de culoare cenușie deschisă, din pastă fină, bine arsă, reprezintă fragmentele vaselor cu buzele evazate, cu picior sau fără picior înălțat. Ornamentul, în forma unei linii lustruite puțin adîncite în motiv ondulatoriu, este cel întîlnit la astfel de vase în toate așezările dacice din cea de a doua vîrstă a fierului. Tot în această categorie mai intră și cîteva fragmente de farfurioare cu buzele evazate și cu pereții exteriori în culoare neagră. Fragmente de culoare roșie s-au aflat foarte puține.

A treia categorie o constituie vasele mari din pastă roșie cu pereții foarte groși, pentru păstrarea proviziilor, numite azi cu un termen general: chiupuri. După forma buzelor, chiupurile aflate pe Blidarul, pot fi împărțite în chiupuri cu buzele groase evazate spre exterior și uneori cu cîte trei dungi adîncite diagonal într-un loc pe fața buzei, apoi cu buzele evazate și cu cîte trei crescătuii rotunde, ori cu buzele răsfrînte în jos, lipite de peretele chiupului.

Ultima categorie, slab reprezentată, ar fi vasele de import, constatate aici printr-un fund de amforă de dimensiuni mai reduse și bucăți mărunte din vase fine de culoare roșie cu un lustru roșu închis.

În afară de vase s-a mai găsit un fragment dintr-un obiect curios de lut ars, lucrat cu mîna, de culoare cenușie-vinete, de forma unei bărci (?) cu două compartimente. Obiectul a fost aflat în locuința cu vatră de foc.

Cel mai numeros material arheologic îl formează fragmentele de țigle. Nici o țigle însă n-a fost aflată întreagă și nici fragmentele nu au permis întregirea vreuneia. Țiglele sînt lucrate dintr-un pămînt nisipos, care, în urma arderii, a primit o culoare roșie închisă, asemănătoare cu a cărămizilor moderne fabricate de particulari. Marginile feței țiglelor au fost prevăzute cu cîte o bordură, iar la capătul de sus cu o nervură ce unește aceste două borduri. Nici o țigle nu poartă pe vreuna din fețe un semn distinctiv, ori vreun rest de inscripție. Astăzi aceste țigle sînt extrem de sfărîmicioase, din care cauză nu a fost posibil să li se stabilească toate dimensiunile. Lățimea țiglelor de la Blidarul este, la fel cu cele aflate la Piatra

Roșie¹, de 51 cm, iar grosimea pînă la 3 cm. Lungimea maximă a țiglelor de la Blidarul a trebuit să fie, tot ca la cele de la Piatra Roșie, de 70 cm.

Olanele au fost aflate în număr abundent, mai ales în interiorul și în apropierea turnurilor. Se remarcă prin aceeași pastă și culoare ca și țiglele; grosimea lor ajunge pînă la 1,7 cm.

Obiectele de metal sînt reprezentate prin mai multe bucăți întregi sau fragmente de cuie, piroane și ținte de fier, aflate mai cu seamă în turnuri sau în apro-

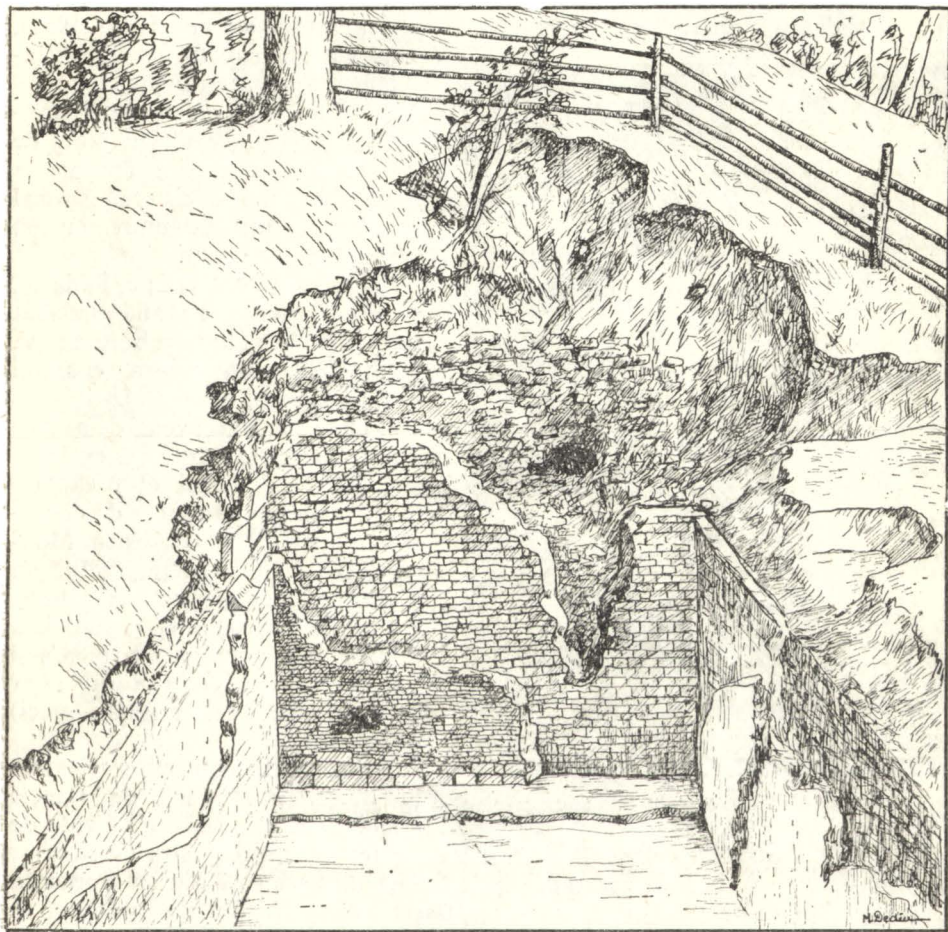

Fig. 16. — Cisterna.

pierea porților, apoi cîteva scoabe și o verigă, toate folosite ca material de construcție. Ca unelte se poate aminti o secure de fier cu tăișul puternic arcuit, cu tub de înmănușare bine dezvoltat, lungă de 22 cm — aflată în afara turnului IV — și un cuțitaș de fier cu lamă recurbată și vîrf ascuțit, asemănător cu cele descoperite

¹ «Studii și Cercetări de Istorie Veche», anul I, 1950, p. 145.

pe Cetățuia de la Costești¹, lung de 10,2 cm — aflat la nord-vest de turnul-locuință.

Din bronz, s-a aflat un fragment dintr-o placă cu găuri (cheie?) lungă de 5,4 cm, deasupra pragului al doilea al turnului I.

CISTERNA (pl. I)

Problema aprovizionării cu apă a așezărilor dacice, dar mai ales a cetăților și castelelor, este una dintre cele mai importante. Lucrul este în deajuns de cunoscut (a se vedea și rapoartele acestui colectiv despre săpăturile din anii 1949—1952),

pentru a nu mai fi nevoiți să insistăm asupra acestui punct.

De aceea nu e deloc surprinzător că și la Blidarul, în afară de izvoarele naturale din apropierea cetății, întâlnim o cisternă special construită pentru asigurarea cu apă a apărătorilor cetății.

La fortificația de pe Blidarul, această cisternă se află imediat sub vârful dealului, sub turnul V, săpată chiar în coasta dealului (nord-nord-vest de cetate).

De astă dată avem de-a face nu cu o cisternă căptușită cu lemn (ca la Costești), nici cu o captare liberă prin țevi și centru de decantare a apei (ca la Grădiștea Muncelului), ci cu o cisternă zidită în toată legea, după cea mai bună tehnică a timpului (fără îndoială după modelul grec și nu roman, și foarte probabil cu ajutorul unor meștri sclavi sau angajați greci) din piatră.

Asupra locului cisternei atenția ne-a fost atrasă de urmele vizibile ale unei săpături făcute de

localnici, căutători de comori. Dezvelindu-se astfel un zid de piatră cu mortar bun în coasta dealului Blidarul, faptul existenței unui asemenea zid cu mortar în preajma cetății dacice ne-a făcut să presupunem acum cițiva ani că ne aflăm în fața unei construcții romane din timpul cotozirii, deși nu ne puteam explica rostul unei asemenea construcții izolate și într-un loc cu totul contraindicat clădirilor romane.

Procedînd la dezvelirea sistematică a ruinei de zid descoperit de localnici, am constatat că avem de-a face cu o construcție subterană solid clădită. Continuarea pînă la capăt a săpăturii ne-a convins că e vorba de o cisternă, menită să păstreze apa potabilă adusă aici pe conducte, de țevi de teracotă de la izvoarele din împrejurimi.

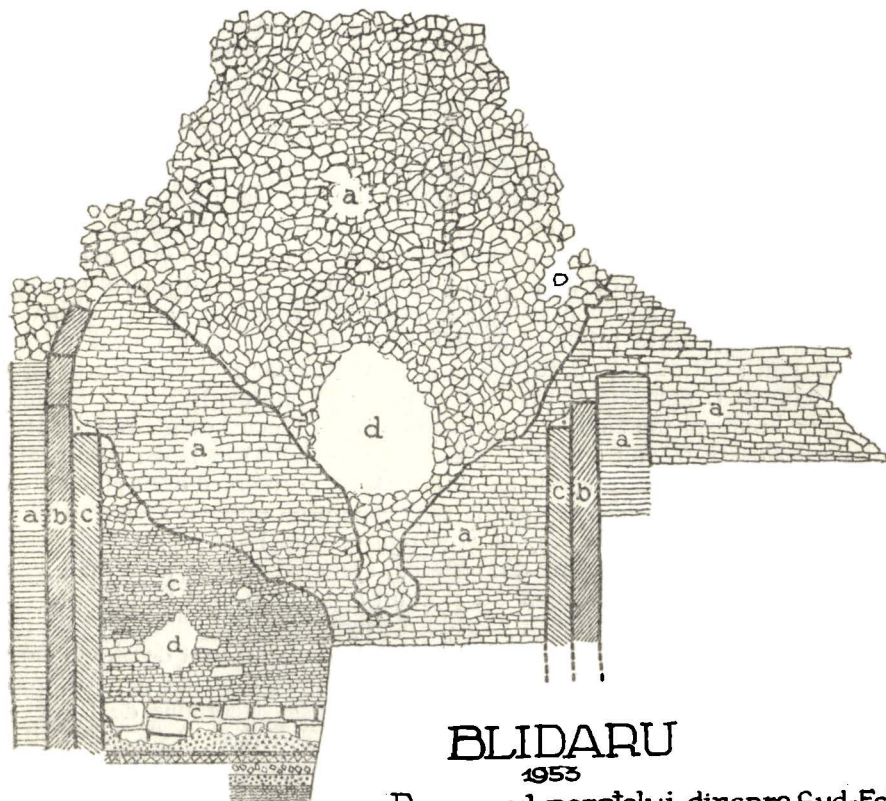

Fig. 17. — Interiorul cisternei.

¹ În Colecția Muzeului Arheologic din Cluj.

La vest de cisternă, lângă zidul ce se prelungește spre apus, a și fost găsită o bucată dintr-o țevă de teracotă.

Cisterna e o cameră patrulateră subterană, adâncită în sol la cel puțin 5 m (fig. 16 și 17).

BLIDARU

1953

Desemnul peretelui dinspre Sud-Est al cisternei.

□□□ Blocuri de piatră, ≡≡≡≡≡ Pietre de stîncă,
 ≡≡≡≡≡ Țigle prinse în zid, ▨ Bloc de piatră de calcar concilic folosit la bolă,
 ▨▨▨▨▨ Ziduri de piatră, ▨▨▨▨▨ Tencuiala zidului, ≡≡≡≡≡ Pardoseală de var cu nisip,
 ▨▨▨▨▨ Var nisip și pietre mărunte de stîncă, ≡≡≡≡≡ Var amestecat cu bucăți
 mărunte de țigle, ▨▨▨▨▨ Var amestecat cu bucăți de cărbune de lemn, ▨▨▨▨▨ Pardoseală
 foartă dură (nu s'a putut sparge), ▨▨▨▨▨ Var cu țiglă mărunță. d. Spărlură în zid.

Scara
 0 1 2 3 4 5m

Fig. 18. — Peretele sud-estic al cisternei.

Dimensiunile ei sînt în interior: lungimea de 8 m, lărgimea de 6,20 m, iar adîncimea camerei, de la începutul bolții pînă la pardoseală, de 4 m.

Încăperea e cuprinsă de cele patru părți, de ziduri întreprite și duble. Spre coastă, un zid de piatră de stîncă cu mortar mult și bun, gros de circa 2 m, constituie pere-

tele ei exterior către coastă (fig. 18 și 19). Grosimea zidului se impunea și pentru a împiedica lunecarea coastei. Acestui zid îi corespundeau, din celelalte trei părți, ziduri construite la fel, dar mai puțin groase. Acesta e zidul *a*, exterior. Spre vest, zidul de sud se prelungește câțiva metri, probabil tot pentru a susține coasta (fig. 18 și 19).

Alături de acest zid, lipit de el, în interior, se află un zid gros de 30—35 cm, construit tot din piatră cu mortar, dar numai pe cele două laturi lungi. Acest zid servea drept susținător al bolții ce încăleca întreaga încăpere în formă de boltă «à botte». Boltă era construită din blocuri de piatră de calcar conchilic, ușor arcuite, bine și îngrijit cioplite, groase de obicei de 25—33 cm (fig. 16 și 17)¹.

Zidul acesta, susținător al bolții (zidul *b* din fig. 18) păstrează încă o tencuială groasă, în mai multe straturi (după prescripțiile clasice), tencuială colorată în roșu și galben. De asemenea, și zidul *a*, pe cele două laturi scurte, lipite de zidul paralel *b*, a fost tencuit la fel. Tencuiala aceasta (*opus signinum* = ciment hidraulic) făcută cu praf de țiglă, servea drept strat izolator pentru apa din cisternă.

Intr-o fază mai târzie, constatându-se probabil ineficacitatea tencuirii vechi, s-a procedat la captușirea întregii încăperi, pe toate laturile, cu un alt zid, gros de circa 25 cm, alcătuit din piatră puțină și mărunță, dar mai ales din bucăți de țigle și de teracotă (fragmente de vase și țevi) prinse în mortar. În partea inferioară, pentru un mai bun sprijin, zidul era construit din mici blocuri de piatră (fig. 18, *c*).

Și acest zid era tencuit destul de gros (circa 7—8 cm) în mai multe straturi.

Înălțimea acestui zid-căptușeală era de circa 4 m, neajungând decât pînă aproape de începerea bolții. Aici, zidul-căptușeală era acoperit cu un strat gros de «coccio-pesto» (mortar hidraulic), din var, nisip și țiglă pisată. Fără îndoială că această măsură a fost luată pentru ca apa din cisternă, ajungând pînă la acea înălțime, să nu poată să se strecoare între acest zid și zidul *b*, susținător al bolții.

Pardoseala cisternei este dublă. Cea de deasupra dintr-un strat gros de mortar și țiglă pisată (*opus signinum*), iar dedesubtul ei, după un strat de pietre, mortar și bucăți de țiglă, o altă pardoseală, cea dintru început, dintr-un material foarte rezistent, tare ca cimentul, amestec de mortar, cenușă și cărbune de lemn — ce nu poate fi distrus cu tîrnăcopul decât în stratul lui superior.

Nici o ușă sau deschidere nu s-a păstrat în zidurile rămase în picioare (pînă la o înălțime de 4—5 m), ceea ce e, desigur, normal la o cisternă. Deschizături pentru aerisire sau de acces vor fi existat în porțiunea ce se ridică deasupra soluului — dar nu mai pot fi azi constatate.

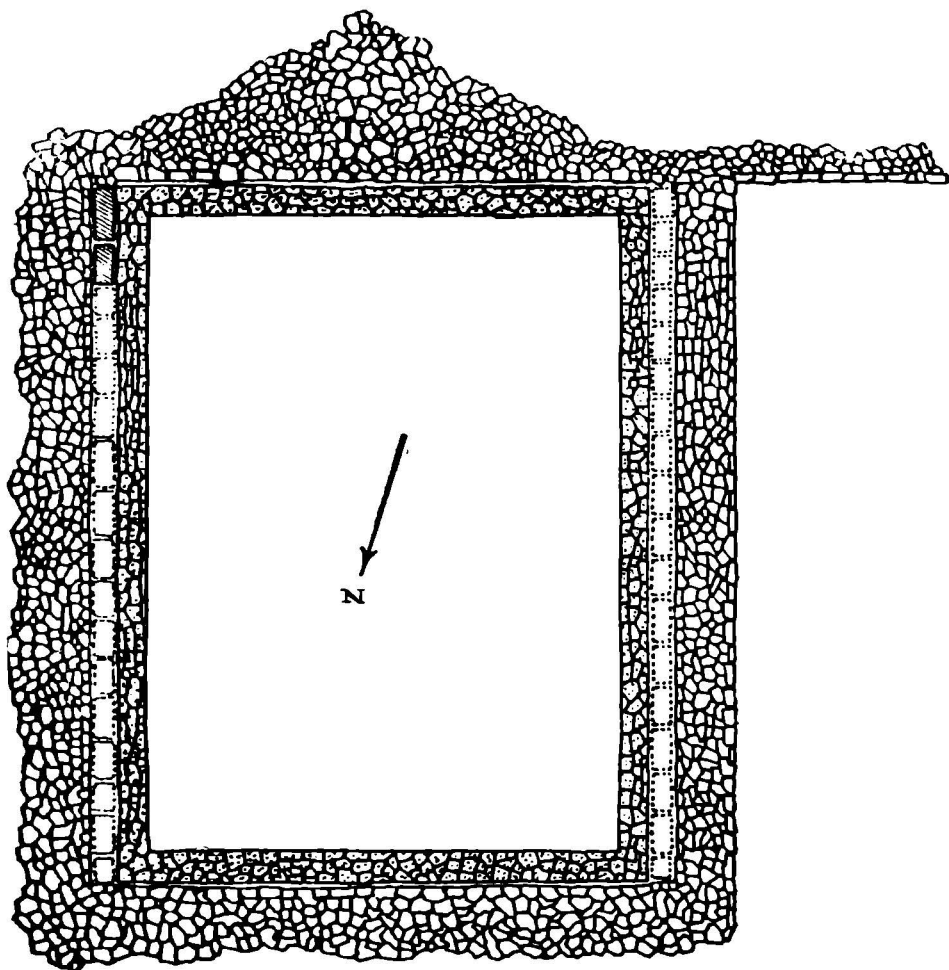
Ca inventar, în afară de pietre și material de construcție, în afară de blocurile căzute din boltă, s-au găsit prea puțin fragmente de vase de autentică origine dacică. Nici un obiect sau vas de origine romană.

Lipsa obiectelor de tip roman e un indiciu că cisterna nu e din timpul ocupației romane și că ea a servit fortăreața dacică.

De altfel, însăși tehnica și amenajamentul cisternei, cu mortarul-ciment preparat după rețeta grecească (Vitruvius, cartea VII), trădează un model și procedeu grecesc, poate chiar un arhitect grec, fie din orașele pontice, fie dintre inginerii și tehnicienii militari care dezertau cu dușmul din armata romană.

După mărturiile antice, aceștia nu numai că găseau o ospitalitate largă la curtea regelui dac, ci erau chiar chemați de aceștia și puși în slujba statului dacic ce se ridică în aceste vremuri.

¹ Iată cîteva dimensiuni ale blocurilor: 58 × 54 × 30 cm; 65 × 49 × 25 cm; 56 × 28 × 25 cm; 53 × 53 × 30 cm; 68 × 49 × 30 cm; 94 × 41 × 33 cm.

BLIDARU

1953

Planul cisternei

- (O) Piatră de stîncă în zid,
  Blocuri de piatră de calcar
 conchilic folosită la boltă
 Locul blocurilor din boltă.
  Zid interior cu
 fragmente de țigă.

Scara

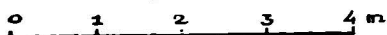
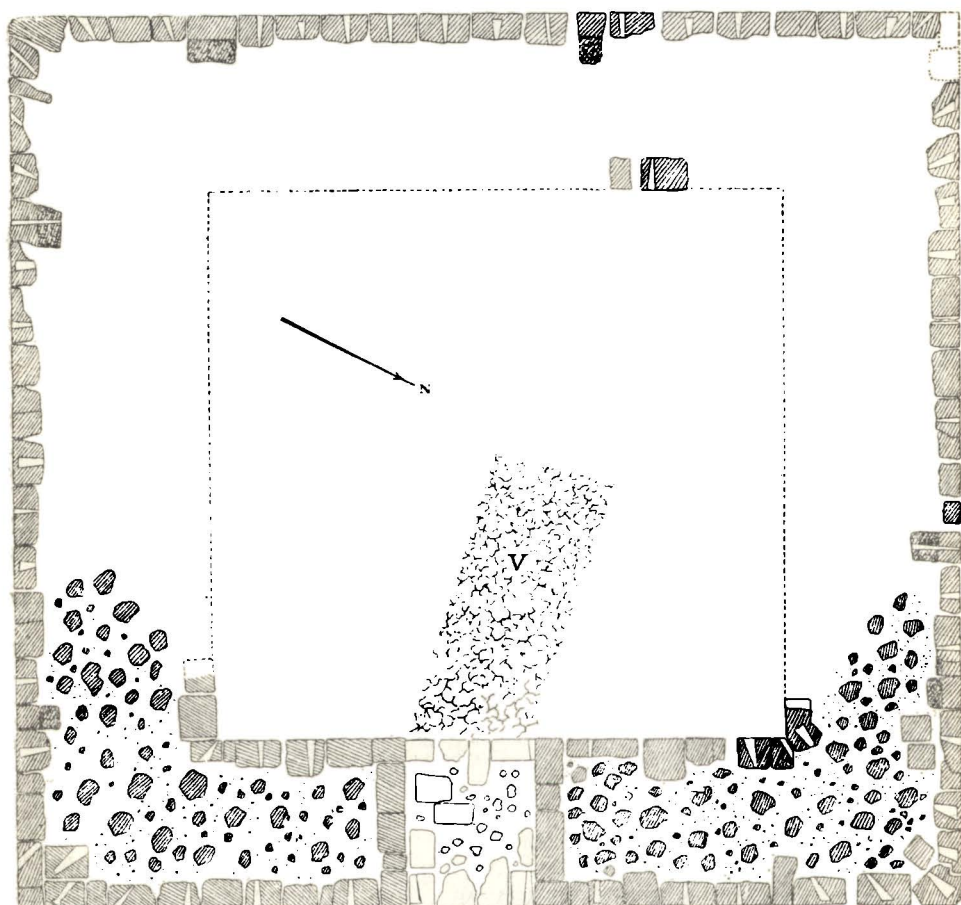

Fig. 19. — Planul cisternei.

TURNUL DIN POIANA PERȚII

Spre nord-vest de înălțimea Blidarului, mai jos de terasa III, sub o pantă împădurită, destul de abruptă ce coboară aproximativ 30, 40 m, se află « Poiana Perții ».

Poiana are forma unui triunghi, înconjurată din toate părțile de pădure de fag. Spre vest e mărginită de o pantă ce coboară în Valea Chiștoarei, iar spre nord

BLIDARU-POIANA PERȚII

1953

Planul turnului

- Bloc de piatră de calcar conchilic Bloc de piatră de calcar conchilic servind ca prag
 Piatră de stincă în umplutura zidului, Piatră de stincă la pragul intrării.
 Vatra turnului (pămîni ars)

0 1 2 3 4 5m

Fig. 20. — Planul de pe Poiana Perții.

muchia acestei poieni coboară în Valea Chiștoarei deasupra Grădinii Făeragului. Spre nord-est de Poiana Perții se prelungeste o muchie numită Muchia Chiștoarei, care ajunge deasupra Apei Orașului. Accesul la Poiana Perții e posibil numai pe drumul de care de pe Făeragul, care are o ramificație spre Poiana Perții peste pîriul Chiștoarei.

Suprafața acestei poieni se prezintă sub formă de terase destul de plate și întinse. În partea de nord-vest a poienii se găsește o ridicătură de pămînt (o dilmă), care ascunde resturile unui turn. Deasupra acestei movile, pe panta ce urcă spre culmea Blidarului, la o înălțime de aproximativ 10 m se află o groapă rotundă,

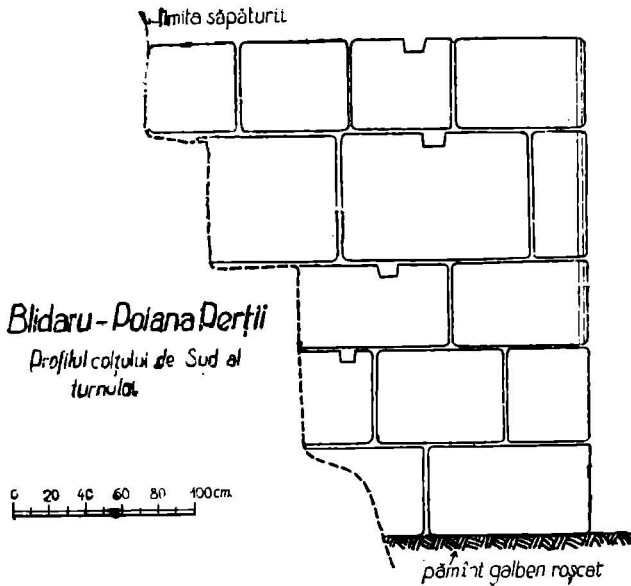

Fig. 21. — Profilul colțului de sud de pe Poiana Perții.

adîncă de 2 m, cu marginile ridicate în formă de crater, avînd un diametru aproximativ de 20 m. Sondajul făcut în acest loc n-a dat rezultate.

Turnul din Poiana Perții, semnalat mai de mult¹, în urma dezvelirii laturilor lui, are o formă patrulateră aproape pătrată: $13,35 \times 12,70$ m în exterior, iar în interior $8 \times 7,75$ m (fig. 20). Laturile turnului, bine păstrate, au fost construite din blocuri de calcar conchilic. Din latura estică a turnului s-au păstrat doar cele două rînduri de blocuri, de la baza zidului, restul a fost scos de către localnici.

Blocurile de piatră de la colțurile turnului au obișnuitul ornament adîncit de-a lungul muchiei. Grosimea zidului este de 2,50—2,70 m. Zidul e în aceeași tehnică ca la cetățile dacice din Munții Orăștiei (fig. 21). Secțiunea prin interiorul turnului a dezvelit o vatră deasupra nivelului pragului intrării cu circa 10—20 cm și la o adîncime de 2,55 m față de nivelul actual al solului. Vatra din interiorul turnului prezintă un strat de pămînt cu multă arsură, de culoare neagră și roșie. Grosimea acestui strat este de circa 4—5 m. Sub acest strat apare un pămînt galben

¹ C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, op. cit., p. 26.

roșcat și lutos, alternând pe alocurea cu pietre mărunte de stîncă. Această vatră pare a fi vatra turnului, arsă după incendiere și nu vatră de foc.

Pe vatra turnului s-a aflat un număr redus de fragmente ceramice de culoare roșie lucrate la roată și care păstrează pe pereții lor urmele unei arderi secundare. La intrare s-au găsit 10 bucăți de cuie de fier, ținte și cărbune de lemn. Se remarcă lipsa bucăților de țiglă. Lipsa obiectelor de uz practic ne face să credem că turnul n-a fost folosit drept locuință ci mai degrabă a fost un turn de pază, din care se putea supraveghea drumul antic ce urca pe coasta Făeragului. E posibil că acest turn făcea paza cetății și din spre Valea Chiștoarei și împiedica accesul la izvorul din apropiere și apoi și la cisternă.

CONCLUZII ASUPRA REZULTATELOR DE LA BLIDARUL

În urma dezvelirii acestor monumentale ruine, reiese că înălțimea Blidar u a format un loc de primă importanță strategică. Materialul ceramic datează această așezare fortificată în secolele I î.e.n. — I e.n., deci epoca de formare și de existență a statului sclavagist dac, cînd în Munții Orăștiei se ridică puternicile cetăți de piatră, printre care un loc important pentru istoria Daciei îl avea și cetatea de pe Blidarul. Rolul de seamă al acestei cetăți era paza și închiderea intrării de pe valea Apei Orașului în spre Grădiștea Muncelului, precum și paza drumului de plai ce ducea spre așezările civile de la Luncani-Tîrsa și mai departe spre Piatra Roșie; iar în spre valea Mureșului, de pe Blidarul se putea ține bine sub observație întreaga regiune pînă la poalele Munților Apuseni.

Dacă am compara cetatea dacică de pe Blidarul cu celelalte cetăți din Munții Orăștiei am vedea că această fortificație are puține asemănări cu ele, atît în ce privește planul luat în ansamblul lui cît și aspectul formelor de viață ce s-au desfășurat aici. Și Cetățuia de la Costești e tot atît de bine întărită cu turnuri și ziduri, în vîrf cu două spațioase turnuri-locuință ca și cel de pe Blidarul, dar pe Cetățuia s-a desfășurat tot timpul existenței ei o intensă viață, pe cînd pe Blidarul aceste urme sînt foarte slab reprezentate. Piatra Roșie cu Blidarul se aseamănă mult în ce privește felul cum sînt dispuse cele două incinte, intrarea monumentală printr-un turn de la colț, locuința spațioasă din mijlocul cetății, iar terasele incintei de jos cu urmele locuințelor de lemn. Deosebirea mare constă însă în faptul că în cetatea de la Piatra Roșie urmele de viață sînt mult mai evidente și poate mai îndelungate decît pe Blidarul. La Grădiștea Muncelului, cetatea, la fel, are în preajma ei mai multe terase nu prea întinse, dar spre deosebire de Blidarul, aici terasele sînt numeroase și intens locuite. După toate acestea putem spune că cetatea dacică de pe Blidarul, zidită pe vîrfurile unui deal, atît de puternic întărită, folosindu-se cu multă măiestrie și îndrăzneală natura terenului, așezată într-un punct de primă importanță strategică, a avut un rol precumpănitor militar.

În cursul săpăturii, stratigrafia nu a dovedit nicăieri în mod limpede existența mai multor straturi de cultură sau de viață. Peste tot deocamdată, săpătura a arătat că nu există decît o singură cultură și un singur nivel de viață. În urma unei provizorii analize a resturilor obiectelor arheologice, precum și din maniera în care sînt construite zidurile, reiese că așezarea de pe Blidarul reprezintă un important produs al culturii materiale daco-getice din ultima ei fază, înainte de cucerirea romană, neîntîlnit în alte părți în condițiile de dezvoltare similară a societății. Fortificația totuși, pare să fi avut două faze de construcție. Prima fază a fost cetatea I, urmată apoi de cetatea II, care formează faza a doua de construcție. Intervalul de timp dintre construirea acestor două cetăți nu a putut fi prea mare.

În faza a doua trebuie să datăm și construirea cisternei. Pentru aceasta militează și tehnica superioară în mortar și «ciment», dar și nevoile mai mari ce s-au ivit odată cu dublarea spațiului fortificat și cu mărirea numărului apărătorilor.

Ca plan, cetatea de pe Blidarul e un exemplu de cea mai mare însemnătate pentru arta militară a fortificațiilor din așa-zisa epocă elenistică târzie, elocventă mărturie a nivelului cultural și tehnic la care ajunsese societatea dacică în primul secol al erei noastre, îmbinând străvechile metode de fortificație pe vîrfuri de dealuri cu măiestria dispozitivelor tactice și cu arta militară din această perioadă.

Inginerii și meșterii militari fugiți din imperiul roman sau dezertînd din armata romană au fost, după cîte știm, bine primiți în serviciul regilor daci și în deosebi în serviciul lui Decebal. Sfatul lor în organizarea tehnică a lucrărilor de fortificație nu va fi lipsit nici pentru cetatea atît de măestrit construită de pe dealul Blidarului. E cunoscut, pe de altă parte, că în materie de fortificație și poliorcetică, înșiși romanii recurgeau la specialiști din Orient, greci și asiatici.

Cetatea de la Blidarul e tipică pentru acele *castella rupibus indita* (castele așezate pe munți prăpăstioși), de care vorbește Tacitus sau pentru «munții întăriți cu ziduri», pomeniți de Dio Cassius tocmai cu prilejul războaielor dacice. De greutatea calculării înălțimilor acestor munci întăriți cu cetăți se plîngea și agrimensorul Balbus, participant la campaniile lui Traian.

Aplicarea unor asemenea procedee de fortificație și cunoașterea celei mai înaintate științe militare din vremea aceea de către daci nu poate fi însă explicabilă numai prin fortuitul concurs al unor ingineri străini sau cu o tehnică luată, întîmplător, împrumut.

Nivelul înalt al cunoștințelor de construcții militare și al tehnicii de fortificație aplicat sistematic și conștient aici presupune, în chip obligatoriu, o bază corespunzătoare în societatea dacică de la acea epocă.

Din cercetările făcute pînă acum la Piatra Roșie, la Grădiștea Muncelului la Costești etc., noi am putut vedea că această bază, în acel moment al istoriei societății dacice, era totalitatea relațiilor de producție caracteristice societății divizate pe clase, a societății organizate într-un stat sclavagist, începător, dar în plină dezvoltare tocmai în faza în care noile relații de producție se aflau în deplină concordanță cu caracterul înaintat al forțelor de producție. Numai o asemenea bază putea să aibă, ca un aspect al suprastructurii, temeinica organizare militară și superioară știință poliorcetică pe care o constatăm la Blidarul.

În felul acesta, descoperirile de pe dealul Blidarul, deși de un caracter precumpănitor militar, contribuie într-o măsură decisivă la cunoașterea stadiului de dezvoltare a societății dacice din primul secol al erei noastre, confirmînd și ele caracterul de clasă al acestei societăți și forma ei de organizare într-un stat sclavagist începător, în plin progres.

B. CERCETĂRI PE DEALUL GRĂDIȘTEI ȘI ÎN ÎMPREJURIMI

Potrivit planului de lucru pe anul 1953, cercetările de pe Dealul Grădiștei urmăreau un întreit scop.

În primul rînd se impunea verificarea din nou a construcției zidului cetății, pentru a confirma sau modifica eventual, rezultatele obținute în anul 1950, dar în special în anul 1952¹, cu privire la cronologia și fazele de construire a acestei

¹ Vezi pentru aceasta, «Studii și Cercetări de Istorie Veche», anul IV, nr. 1—2, 1953, p. 153 și urm.

incinte. Verificarea trebuia să se facă de data aceasta pe latura de est a cetății, în apropierea porții de est, poartă ce a suferit o distrugere completă prin săpăturile executate aici pe la începutul secolului trecut.

În strînsă legătură cu zidul, urma să fie examinată prin săpături și acea porțiune relativ mică de ruine cu mortar, ce se vedeau — răscolite și ele de aceleași săpături nesistematice din prima jumătate a secolului al XIX-lea la o foarte mică depărtare de latura estică a incintei, pe terasa IV. Această examinare se impunea și pentru a se vedea dacă aceste construcții modeste cu mortar provin dela o așezare dacică sau de la garnizoana romană stabilită aici, pentru mai multe decenii, după cucerire.

Al treilea obiectiv l-a constituit, apoi dezvelirea, respectiv verificarea cîtorva terase, constatate pe terasele Dealului Grădiștei și considerate ca fiind ocupate de așezări cu caracter civil sau militar.

Cu toate greutatea împinșate și cu tot timpul scurt ce ne-a stat la dispoziție, primele două obiective au găsit o soluționare deplină, iar din al treilea s-au putut îndeplini două verificări sigure.

ZIDUL DE EST AL CETĂȚII GRĂDIȘTEA MUNCCELULUI (fig. 22)

Porțiunea de zid a incintei ce se întinde spre sud de poarta de est prezintă, în general, același aspect ca și porțiunea din preajma porții de vest. Și aici se constată incastarea în zid a unor materiale de piatră de andezit, dar și de calcar conchilic, ce nu fuseseră destinate fortificației, ci altor construcții.

Întrebarea se puneă însă: de cine și în ce împrejurări au fost băgate în zid aceste materiale străine.

Colectivul a procedat la o atentă dezvelire a zidului, pînă la temelii, pe o porțiune de 11 m, aflată în dreptul ruinelor de mortar din interior.

Porțiunea cercetată se află, cu capătul ei nordic, la o depărtare de circa 26 m de locul porții de est a cetății.

Rezultatul cercetării a fost următorul:

În porțiunea dezvelită (și nu e nici o îndoială că și pe restul întinderii zidului), zidul se prezintă astăzi destul de bine păstrat pe fața interioară și foarte deteriorat pe fața lui exterioară ce privește spre pantă.

Pe fața interioară se mai mențin două rînduri de blocuri (pe alocurea numai unul), iar pe fața exterioară, numai incidental se mai păstrează cîte un bloc sau două în situația lui originală. Totuși, linia exactă a zidului a putut fi urmărită și pe o față și pe cealaltă.

Grosimea zidului, în felul acesta, a putut fi măsurată exact, ca fiind de 3,20 m.

Umplutura zidului e formată din material obișnuit: pietre de calcar informe, pămînt și bucăți de stîncă, printre care însă se găsea și un material de umplutură neuzitat, după cum vom vedea.

Rîndul cel mai de jos (uneori unicul rînd păstrat) era așezat direct pe stîncă sau pe pămîntul gol al marginii terasei, sprijinit uneori de mici bucăți de piatră, pentru a-i da o stabilitate mai bună. Nicăieri nu s-a constatat o adîncire a zidului pentru a alcătui așa zisul fundament. Doar o ușoară netezire a locului a fost aplicată, anterior așezării blocurilor.

Prin dezvelirea acestei porțiuni de zid s-a învederat în chip neîndoielnic că în chiar rîndul de jos al zidului — pe fața interioară — a fost întrebuițat material ce nu-și avea rost aici sau material destinat zidului de cetate, însă fără a aplica tehnica caracteristică « zidului dacic ».

Astfel, printre blocurile rindului de jos, ce sta la baza întregului zid, se află două bucăți întregi de piatră de cahal (pietre de calcar conchilic), așezate cu deschizătura înspre interior și o piatră de la chenarul unei uși (tot din calcar conchilic). Restul blocurilor sînt pietre de zid, cu sau fără « babe ».

Ceea ce este interesant și la aceste pietre cu « babe », e că unele din ele sînt așezate în zid cu « bazele » în jos sau lateral, ceea ce denotă în chip convingător

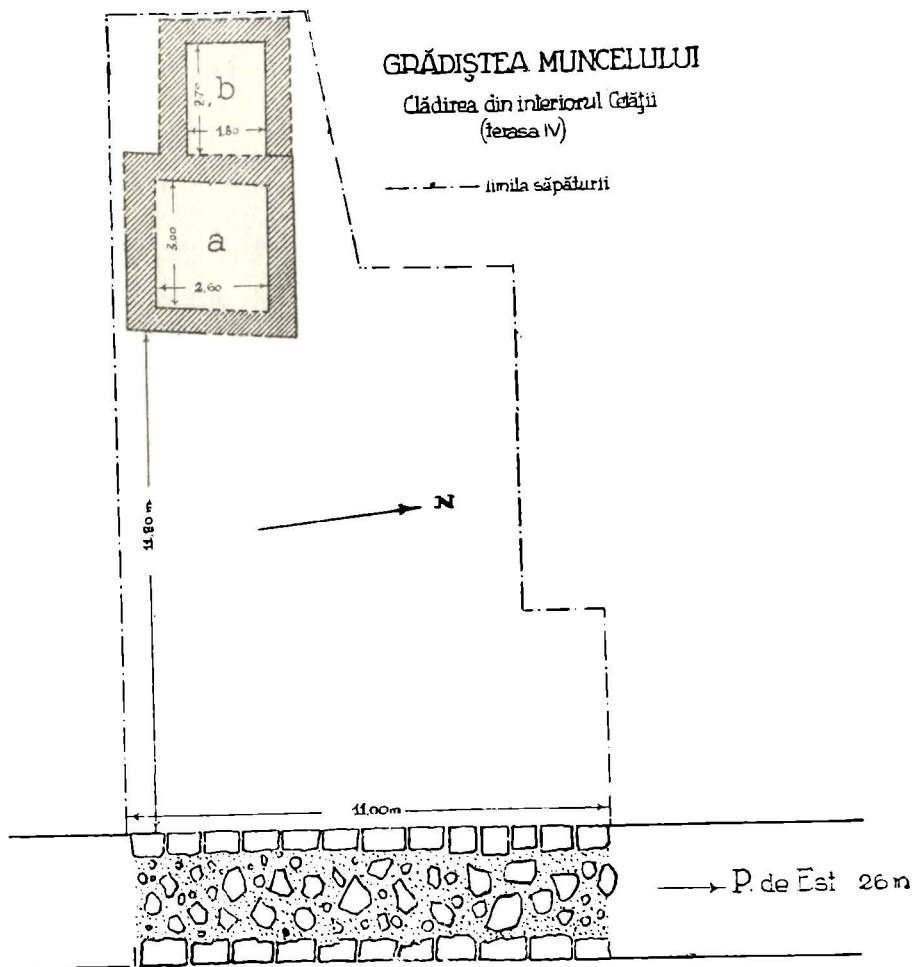

Fig. 22. — Zidul și clădirea cu mortar de la Cetatea Grădiștea Muncelului.

că la ridicarea acestui zid nu s-a mai lucrat după sistemul binecunoscut al legării blocurilor cu birne de lemn transversale.

În umplutura zidului a fost găsită, pe lângă alt material obișnuit, și o bucată de cărămidă pătrată de tip roman.

Aceste fapte confirmă cu totul, ni se pare, fazele construirii zidului cetății, așa cum au fost stabilite prin cercetările din 1952. Și anume:

Prima fază a zidului cetății Grădiștei a fost construirea ei după toate regulile artei, în sistemul așa-zisului *opus dacicum*: din blocuri de piatră de calcar conchilic, cu «babe» pentru legăturile birnelor transversale.

Că așa trebuie să fi fost, o dovedește prezența «babelor» pe diferitele blocuri, care altfel nu și-ar fi avut rost («Babele» se tăiau în suprafața de sus a blocului după ce acesta era așezat în zid, pentru a-i da direcția cerută de blocul din față cu care era legat prin bârne).

Aceste ziduri ale cetății trebuie să fi fost dărâmate pînă în temelii și fără incendiu, ale cărui urme nu se văd în preajma zidului.

Dărîmarea a fost executată, după cum am arătat în «Raportul preliminar pe 1952», de dacii înșiși, în urma condițiilor armistițiului de la sfîrșitul primului război (anii 101—102). Numai ei erau constrînși să facă această distrugere pînă la temelie.

Tot ei au fost apoi, cei care, în pripă, au reclădit zidurile în vederea celui de al doilea război cu romanii. De data aceasta, zidurile au fost ridicate fără a mai respecta legătura cu birne și folosind material străin, luat d la canal sau de la alte construcții.

Poate că tot ei au băgat în ziduri și materialul destinat sanctualelor (fuse de coloane etc.), dar în niciun caz nu au folosit materialul de la sanctualele existente. Aceasta nu numai din motive de ordin religios, ci și pentru că materialul de andezit, (în special stîlpii de andezit) găsit în ziduri a ajuns aici într-o stare mutilată, ceea ce dovedește că el a fost introdus în zidurile cetății după cucerirea cetății de către romani care au procedat și la distrugerea sanctualelor (a se vedea rapoartele preliminare pe anii 1950 și 1951).

Întrebuințarea acestor materiale de la *sanctualele distruse* a avut loc, în a treia fază de refacere și consolidare a zidurilor cetății, pe care noi o atribuim garnizoanei romane. Tot acum intră în umplutura zidului și material tipic roman, cum e cărămida romană aflată în zidul cercetat de noi.

În porțiunea de zid cercetată de noi, care s-a păstrat numai în partea lui de os, nici nu se găsesc piese arhitectonice de la sanctuale, zidul pe această latură, opusă atacului general, nefiind distrus pînă la temelie lui cu ocazia cuceririi de către romani și deci nu necesită din partea acestora, o refacere din temelii, ci numai o refacere și consolidare a rîndurilor de sus.

CLĂDIRIA ÎN ZIDĂRIE CU MORTAR DE PE TERASA IV A CETĂȚII (fig. 22)

Observat de multă vreme, acest complex mic de ruine constituia o problemă ce trebuia să fie rezolvată. Se puneau anume întrebarea dacă avem de-a face cu o construcție dacică sau cu una romană.

Dezvelirea complexului de ruine a arătat că totul se reduce la două încăperi mici, situate la circa 12 m depărtare de zidul estic al cetății.

Starea în care se găseau aceste două încăperi era jalnică de pe urma multiplexelor răvășeli suferite în tot cursul secolului al XIX-lea și mai tîrziu.

Zidurile, foarte rău păstrate, groase de circa 70 cm sînt construite din piatră de stîncă și din bucăți mici de piatră de calcar conchilic, legate cu mortar destul de slab. S-a păstrat numai o mică înălțime a zidurilor, care nu au o fundație adîncă, ci doar o bază mai lată la temelii.

Prima încăpere (a) are o suprafață de 3 × 2,60 m, cu o vatră de pămînt bătut. Intrarea în prima încăpere va fi fost din spre est, dar n-a putut fi constatată din

pricina dărîmării totale a acestei porțiuni de zid. O lespede de piatră de calcar concilic, aflată în apropiere, putea fi chiar pragul acestei intrări.

A doua încăpere (b) e și mai mică (2,70 × 1,80 m) și se lega de încăperea a printr-o ușă ce se afla, desigur, în zidul estic comun, azi complet distrus.

Atît în interiorul celor două încăperi, cît și în jurul lor s-au găsit mai multe obiecte care nu lasă nici o îndoială că avem de-a face cu o construcție romană. Printre acestea se remarcă mai multe cărămizi de diferite dimensiuni de factură romană. Nici una nu are vreo stampilă, afară de una care poartă imprimat cunoscutul semn al unei labe de animal (cîine). Piese mici de pămînt ars, provenind de la un paviment în *opus spicatum*, două fragmente de rîșniță, cuie și mici bucăți de fier, un călcîi de lance de fier, lame de cuțit de fier, cîteva bucăți de bronz de la o teacă la gladius și mai multe fragmente de vase romane și dacice întregesc acest inventar sărac și fără altă importanță decît aceea de a dovedi caracterul roman al clădirii.

Clădirea însăși a putut servi garnizoanei romane, dar, judecînd după plan și dimensiuni, nu poate fi vorba de *praetorium*, ci mai curînd de un depozit sau cameră de gardă.

TERASELE DE PE DEALUL GRĂDIȘTEI

Încă de prin anii 1943—1944 s-a constatat că, alături de cetăți, castele și lucrări de fortificație, în regiunea Munților Orăștiei se găsesc în număr foarte mare așezări civile, răspîndite pe diferitele terase ale dealurilor, pe platouri și șesuri, fie în imediata apropiere a cetăților, fie departe de acestea. Acesta este cazul la Costești, la Luncani (unde au și fost săpate cîteva din aceste așezări civile)¹.

Prezența unor asemenea așezări și pe Dealul Grădiștei era clar indicată atît prin multe terase evident amenajate de mîna omului ce se aflau pe toată întinderea coamei de deal, mai ales pe coasta din spre Valea Godeanului, cît și de resturile dese de pămînt ars, cioburi și blocuri de piatră lucrate ce se întîlneau, fie chiar pe calea ce ducea la cetate, fie în apropierea ei². În treacăt amintim doar că din faptul că foarte multe urme de așezări se găsesc chiar pe cărarea ce duce azi pe muchia dealului, la cetate, se poate trage concluzia că vechiul drum de acces nu putea să fi trecut pe aici, ci undeva mai jos, pe coasta din spre Valea Godeanului.

Încă din vara anului 1950, au fost remarcate două terase cu caracter civil, imediat deasupra sanctualelor (terasa VIII și IX), una din ele (terasa IX) fiind cercetată și dovedită ca locul unor hambare-magazii de cereale³.

În 1951, atenția colectivului s-a îndreptat hotărît spre această problemă a teraselor, dezvelind mai multe din ele (terasa VIII deasupra Sanctualelor și alte două terase pe coasta de sud a dealului Grădiștei)⁴.

Tot în acest an s-a procedat și la consemnarea topografică a teraselor cu așezări civile sau militare de pe Dealul Grădiștei⁵.

Aceste constatări, ca și cele făcute în anul 1952, după dezvelirea terasei cu « oalele pictate » și cu locuința spațioasă aparținînd unui nobil (tarabostos), au

¹ C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, op. cit., p. 49 și urm.

² Ibidem, p. 32.

³ Raportul preliminar al colectivului pe anul 1950 la « Studii și Cercetări de Istorie Veche », anul II, 1951, nr. 1, p. 108.

⁴ « Studii și Cercetări de Istorie Veche », anul II, 1952, p. 303 și urm.

⁵ « Studii și Cercetări de Istorie Veche » anul III, 1952, p. 303 și urm., fig. 26

determinat colectivul să tragă concluzia că ne aflăm la Grădiștea Muncelului în fața unui centru nu numai religios și militar, dar și politic-administrativ, cu așezări civile numeroase în jurul cetății, simbură al unui adevărat polis-oraș în devenire¹.

Dezvelirea altor terase-așezări de acest tip s-a urmărit și prin planul de lucru pe 1953. Împrejurările defavorabile, amintite au redus numărul lor la două.

Prima terasă dezvelită în campania din anul 1953 se află la vest de « Cisternă », pe o ridicătură caracteristică din imediata apropiere a cisternei și la nord de cărare.

Săpăturile au demonstrat că pe această terasă-ridicătură se află după tipuri de așezări: o locuință și un turn de pază.

Turnul de pază se află ceva mai spre nord-vest de locuință și n-a putut fi decît reparat, el găsindu-se îngropat destul de adinc în pămînt. Restul lui, ca turn mijlociu (circa 8×8 m în exterior) era de bună seamă, apărarea accesului la « cisternă » din spre vest.

Locuința în schimb, mult răvășită de rădăcinile copacilor și prin lunecarea pantei ridicăturii amenajate, s-a dovedit a fi una din locuințele ce aparțineau clasei înstărite, de nobili sau curteni. Într-adevăr, pe vatra pe alocuri bine păstrată de pămînt ars (5×7 m), s-au găsit destul de numeroase fragmente de vase pictate, alături de vase comune de tip dacic. Vatra păstrată e de circa 2×3 m și de culoare cenușiu închis.

Urme bogate de pămînt ars indică și materialul din care fusese construită locuința: lemnul și lutul ca spoială în interior (și poate și în exterior). N-a putut fi constatat întreg complexul așezării care va fi constatat din mai multe camere și o curte sau pridvor.

Grîul carbonificat, răsfirat pe vatră, destul de abundent, atestă proviziile gospodărești ale locatarului. Cuie de fier și un vîrf de săgeată tot de fier, completează inventarul de aici.

Terasa fusese semnalată și consemnată pe schița topografică a Dealului Grădiștei din 1951², primul punct negru la vest de cisternă și la nord de cărare.

A doua terasă pe care s-a constatat în chip neîndoios existența unei locuințe mai mari (dimensiunile par a fi 8×6 m) e notată pe schița topografică pomenită mai sus, ca al doilea punct negru, la vest de pîrîiașul ce se scurge din cisternă, la sud de cărare.

Fragmentele de vase ieșite la iveală și aici, aparțin tipului comun de vase dacice, dar nu e exclus ca săpăturile viitoare să descopere și vase pictate. Din vatra locuinței, săpăturile din acest an abia au putut stabili existența ei și o foarte redusă porțiune.

Terasa va trebui dezvelită sistematic, ea recomandîndu-se ca una din cele mai caracteristice, destul de mare și perfect conturată prin resturile, în cerc, ale clădirii arse sau căzute în ruine.

CERCETAREA UNOR NOI AȘEZĂRI CIVILE ÎN REGIUNE

În această vară colectivul a întreprins mai multe cercetări în cîteva puncte din hotarul satelor Grădiștea Muncelului, Costești și Ludești și anume: un sondaj, trei recunoașteri și mai multe verificări pe teren.

¹ « Studii și Cercetări de Istorie Veche », anul III, 1952, p. 307.

² « Studii și Cercetări de Istorie Veche », anul III, 1952, p. 303, fig. 26.

Padișelul Mic. Una din terasele cele mai clare din dreapta Apei Orașului și din fața Făeragului este cea dela Padișelul Mic, la poalele unui deal cu o pădure rară numită Fața Jianului. Terasa se găsește deasupra drumului ce trece pe la Greblă sau Boeșitură, înainte ca valea să se strîmteze la punctul de la *Belia*. Sub stratul de pămînt vegetal s-au găsit numeroase fragmente ceramice, iar ceva mai adînc, ajungînd pînă la 50—60 cm, o masă compactă de lipitură de pămînt ars. Ceramica în fragmente mărunte e din pastă poroasă, lucrată cu mîna, prost arsă și sfărîmicioasă. Se disting totuși diferite forme de oale, cești (numite și afumătoare) și chiupuri de mărimi mijlocii. Ceramica cenușie lucrată la roată, în fragmente extrem de reduse, amintește de unele forme de strachini, cănițe și toarte. Relicvele ceramice datează această mică așezare gospodărească în ultima fază a vîrstei fierului, epoca daco-getică.

Fețele Belinii. Sub dealul Fețele Belinii, la poalele lui, nu departe de drumul dintre acest deal și Apa Orașului, la nord de Casa Pădurarului, imediat în stînga Văii Stănișoarei, există o mică terasă. În malul tăiat de drumul de care ce trece pe lîngă această terasă, se văd, amestecate cu bucăți mari de pietre de stîncă, numeroase fragmente ceramice de culoare roșie, din pastă bine arsă, în majoritatea lor provenite din vase lucrate cu roata. Tot în acest mal s-a aflat și un fragment dintr-un obiect de fier de formă nedeterminată. Materialul ceramic datează această urmă de așezare, identificată cu cîțiva ani înainte, în ultima perioadă de existență a Daciei dinainte de anii cotropirii romane.

Poiana Nîparț. În apropierea grupului de case numit La Băieși, din hotarul de sud al satului Costești de-a lungul vechiului drum de care ce merge către Grădiștea Muncelului, se întinde locul cu fînașuri numit Poiana Nîparț, situată între Apa Orașului și panta piezișă a dealului Fața Mesteacănului. La curbura acestui drum, pe o parcelă de fînaș, se găsește o mică terasă ce se întinde pînă în drumul de care, iar în adîncitura formată de drum s-au aflat cîteva mărunte fragmente ceramice, în majoritatea lor din pastă fină de culoare roșie, lucrate la roată. Aceleași resturi ceramice au fost găsite și pe celelalte două terase vecine. După aspect, materialul ceramic datează aceste mărunte așezări gospodărești în ultimii ani de existență a statului sclavagist dac.

Valea Plaiului. Din partea de sud-est a satului Costești coboară Valea Plaiului. În acest loc — înainte cunoscut sub numele de Prunii Jarului, acum Valea Plaiului — s-a aflat în vara acestui an, la suprafața terenului, o monedă dacică de argint de tip « hunedorean »¹. Pe locul unde a fost aflată moneta, la suprafața terenului nu s-a putut observa nici cel mai slab indiciu de așezare antică. Singurul argument care ar pleda în favoarea unei eventuale așezări aici, ar fi forma terenului ce se ridică întocmai ca o terasă deasupra pîrîului, în cazul că moneta nu provine dintr-un material, eventual, tezură risipit.

Terasa și înălțimile de la est de gara Efet-Costești. Deasupra satului Costești, către nord-est, spre est de gara Efet și puțin mai la nord de biserica satului din Costești, se întinde o largă terasă. Nu departe de biserică, la circa 150 m spre nord, a fost aflat la suprafața terenului, în miriște, un fragment de tub de apeduct de culoare roșie cărămizie.

Mai la nord s-a cercetat punctul numit Măgulicea, lîngă cătunul Birna, unde un locuitor afirmase că odată ar fi găsit « cioburi »; la suprafața terenului nu s-a

¹ Moneta este identică cu cele cunoscute din tezaurile de la Rădulești și Sălajul de Sus (reg. Hunedoara); cf. O. Fleca, în « Dacia » (1945), v. XI—XII.

aflat nici un fragment de vas, care ar putea caracteriza o eventuală epocă sau cultură.

La sud-est de satul Ludești și la nord-est de Măgulicea există o movilă puțin înaltă, cu un diametru de circa 12—15 m, numită Gorgan. Numele ar putea sta în legătură cu o movilă artificială, deși uneori în Transilvania gorgan poate să însemne și altceva.

S-au cercetat, ceva mai spre est, înălțimile numite Virful Birnei și Virful Tîrnicîrții (sau Tîrnișoara). Pe virful Tîrnicierii au fost văzute opt gropi în formă de pilnie, adînci pînă la genunchi și cu un diametru de 1,50 m, numite de țărani, «gropi din bătrîni» dar resturi de material arheologic, la suprafața terenului, nu s-au găsit. Nici bucățile de piatră de stîncă de pe pintenul de deal numit Văcărelul nu indică o eventuală construcție antică.

Spre nord de Costești se ridică un frumos platou apărut natural din trei părți numit Fața Ludeștiului (uneori și Mnenunatu sau Cireșu), dar nici în rîpa dealului și nici deasupra, pe platou, nu s-a găsit nici o urmă de viață. La fel s-au cercetat și înălțimile și locurile vecine, ca Șesu Mare, Cărbunarea, Booriște, în împrejurimile lacului Tăul fără fund și pe înălțimea Viezuri; nu s-a găsit nimic la suprafața terenului.

Cetățaua. La nord-est de Ludești, peste Dealul Tulii și Dealul Mogolii, se ridică o înălțime împădurită cunoscută cu numele de Cetățaua. Punctul era cunoscut ca formînd o așezare din epoca bronzului¹. Verificarea a scos la iveală într-adevăr urmele de viață din orînduirea comunei primitive și anume, buza puțin răsfrîntă în afară a unui fragment de vas de culoare neagră-cenușie lucrat cu mîna. În alte locuri s-au găsit bucăți mărunte de pămînt ars de culoare roșie. Aceste slabe urme, fiind în mușuroaiele de la suprafața terenului, confirmă într-adevăr în acest punct o mică așezare cu material ceramic databil în epoca bronzului și n-ar fi exclus ca la adîncime, urmele de viață să fie mai abundente și mai categorice.

CONCLUZII GENERALE

În privința fortificației de la Blidarul, concluziile speciale au fost trase la sfîrșitul capitolului respectiv. De asemenea, au fost arătate și încheierile ce se pot face din cercetarea porțiunii de zid al cetății și clădirii cu mortar de pe terasa IV a incintei. Aceste încheieri coincid cu concluziile trase în rapoartele preliminare pe anii 1950-1952, întărindu-le pe acestea.

Nici în privința așezărilor de pe terase nu avem nici un motiv de a schimba teoriile emise în rapoartele preliminare din anii 1951 și 1952.

Ceea ce ni se pare că trebuie să subliniem în mod accentuat de data aceasta este necesitatea ca, pe viitor, cercetările colectivului, fără a neglija și aspectul militar al construcțiilor-dacice din Munții Orăștiei sau pe cel religios, trebuie să se îndrepte tot mai mult spre descoperirea, dezvelirea și studiul așezărilor cu caracter civil, gospodăresc și meșteșugăresc.

Dacă e de presupus că săparea altor puncte fortificate ne vor revela — cum e cazul cu Blidarul — noi și variate aspecte ale organizării și tehnicii militare dacice, iar dezvelirea unor noi sanctuare pot aduce prețioase lămuriri suplimentare pentru o mai bună orientare în problema suprastructurii religioase și politice a dacilor, contribuind în același timp și la înțelegerea mai deplină a descoperirilor de pînă acum în acest domeniu, nu e nici o îndoială că studiul sistematic și amănunțit

¹ C. Daicoviciu și Al. Ferenzi, op. cit., p. 7.

al locuinţelor dacilor — palate de nobili sau simple case ale poporului de rînd — al uneltelor, obiectelor de uz practic şi, în deosebi, al ceramicii lor atît de variată şi în bună parte nesistemată ştiinţific, va avea darul să ne facă să cunoaştem pînă în adîncime felul de viaţă al poporului dac, stabilindu-i mai precis locul pe care-l ocupă în rîndul culturilor materiale şi al popoarelor din regiunea carpato-danubiană.

Cercetările din direcţia aceasta ne vor permite apoi să vedem mai bine şi diferenţierile ce vor fi fost între diferitele triburi ale populaţiei, în diferitele ţinuturi ale Daciei, sezisînd mai exact, atît procesul de unificare între diferitele triburi, cît şi efectul curmării procesului de dezvoltare a statului dac iniţial şi al dezbinării temporare a unităţii prin ocupaţia unei părţi a Daciei de către romani.

O însemnată contribuţie la această cunoaştere a societăţii dacice în aspectele ei de viaţă civilă, creatoare, ar aduce descoperirea cimitirelor sau necropolelor din această epocă, descoperiri care constituie, de prea multă vreme, un deziderat neîmplinit încă.

Recunoscînd neîndestulătoarea realizare, în acest an, a acestui punct din program, colectivul socoteşte de a sa datorie să intensifice, în această direcţie, cercetările sale viitoare.

*C. Daicoviciu — responsabil, Oct. Floca,
M. Macrea, A. Deac, M. Dediu, P. Duka,
St. Ferenczi, M. Gostar, An. Ilieş, D. Mitrofan,
D. Radu, I. Winkler.*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГРЭДИШТЕ МУНЧЕЛУЛУЙ

(Район Ораштие, область Хунедоара)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Летом 1953 г. археологический коллектив, изучающий быт даков, обитавших в области Мунци Ораштии, достиг раскопками и разведочными работами следующих результатов.

I. Было вскрыто на вершине Блидарул (рис. 1) в пределах села Костешти мощное каменное укрепление средних размеров (табл. I.) Это ранее уже известное, но не обследованное укрепление состоит из двух последовательных во времени крепостных стен: первая стена (I) трапециевидная с 4 четырехугольными башнями в каждом углу, выстроенная по технике кладки, называемой *opus dacicum* (рис. 9, 10). Посередине этой первой крепости находилась башня — жилище, каменная в нижней и деревянная в верхней части (рис. 2). Как эта башня — жилище, так и угловые башни были покрыты черепицей, знакомой по дакийским поселениям. В крепости находилась также одиночная башня (башня VI), которая позже была включена в крепость II. Она также была покрыта черепицей.

Вход в крепость I вел через башню I и был сделан по системе «à chisane» (рис. 3—8).

Позже крепость I была увеличена пятиугольной оградой (II), имеющей стену между башнями I и IV общую с крепостью I. Вход в крепость II находился с более короткой стороны (рис. 3 и табл. I).

Обе крепости датируются I веком н. э. Укрепление является типичным примером фортификационной техники поздней эллинистической

эпохи, типичной для системы дакийских крепостей, выстроенных на вершинах гор (βρη ἐντεταχυομένη Dio Cassius). Следует отметить, что при возведении стен применялась техника «opus incertum» (рис. 11—14).

Если не считать черепицы и фрагментов сосудов, раскопками было обнаружено мало объектов. Внутри крепости II было вскрыто одно деревянное жилище (рис. 15).

Раскопки крепости будут продолжаться.

2. Под вершиной горы Блударул, в северо-западном направлении, было обнаружено подземное водохранилище (рис. 16—19 и табл. II), в которое вода приводилась из соседних источников по гончарным трубам. Свод водохранилища полуцилиндрический, а стены и дно выработаны по самому лучшему «opus signinum» греческим способом (Vitruvius, книга VII).

3. На поляне, к северу от крепости, была обнаружена каменная одиночная башня, назначением которой было охранять подступы к Блударулу (рис. 20, 21).

4. В Дялуле Грэдиштей была вскрыта часть стены большой крепости, подтверждающей три фазы постройки и перестройки этой крепости, как это было указано в предварительном сообщении 1952 г.

5. Там же в Грэдиште Мунчелулуй, внутри крепости на террасе IV была обнаружена маленькая постройка со стенами, скрепленными известковым раствором. Постройка римского происхождения и обслуживала римский гарнизон, оставленный здесь после завоевания крепости (рис. 22).

6. Из вскрытых в Дялуле Грэдиштей предыдущими разведками в прошлом обитаемых террас (см. этот журнал, 1952) в этом году было раскопано две террасы. На одной из них было обнаружено жилое помещение с расписными сосудами и сторожевая башня, а на другой — помещение довольно большого размера. Оба, повидимому, принадлежали представителям богатого класса.

7. В этом районе было обнаружено еще несколько гражданских поселений на различных террасах и полянах.

Выводы, сделанные коллективом в связи с данными открытиями, следующие.

Техника и военная наука даков I века н. э., как это доказывают крепость на горе Блударул и водохранилище, обслуживавшее это укрепление, отражают сильный базис, который предыдущие разведки определили как принадлежащий разделенному на антагонистические классы обществу, организованному в полурабладельческом государстве, находящемся в периоде полного развития.

Многочисленные поселения, обнаруженные раскопками в Дялуле Грэдиштей, подтверждают мнение, высказанное еще в 1951 г., что вокруг крепости и святилищ, находящихся в Дялуле Грэдиштей, зарождался процесс образования настоящего города (polis-asty), резко прерванный римским вторжением.

Коллектив предполагает заняться в будущем внимательным и всесторонним исследованием этих гражданских и других хозяйственных поселений в районе крепостей, чтобы более основательно и точно ознакомиться с общественно-экономическим положением даков накануне римского вторжения.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. — Верхушка Блидарула.
 Рис. 2. — План башни-жилища на Блидаруле.
 Рис. 3. — План двух входов крепости на Блидаруле.
 Рис. 4. — План входа в башню 1.
 Рис. 5. — Вход в башню 1.
 Рис. 6. — Башня 1 с входом в крепость.
 Рис. 7. — Башня 1 с входом в крепость.
 Рис. 8. — Башня 1 с входом в крепость во время раскопок.
 Рис. 9. — Профиль северной стены башни 1.
 Рис. 10. — План и рисунок стены Блидарул.
 Рис. 11. — Профиль стены.
 Рис. 12. — Профиль стены.
 Рис. 13. — Профиль северной стены башни 1.
 Рис. 14. — Стена техники «opus incertum».
 Рис. 15. — План помещения внутри крепости II.
 Рис. 16. — Цистерна.
 Рис. 17. — Внутренняя часть цистерны.
 Рис. 18. — Южно-восточная стена цистерны.
 Рис. 19. — План цистерны.
 Рис. 20. — План Пояна Перции.
 Рис. 21. — Профиль южного угла Пояна Перции.
 Рис. 22. — Стена и кладка с применением мертеля крепости Градиштя Мунчслуй.
 Таблица I. — Общий план крепости Блидарул.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE GRĂDIŞTEA MUNCELULUI

(district d'Orăştia, région de Hunedoara)

(RÉSUMÉ)

Les fouilles et les recherches du collectif d'archéologie qui étudie la vie des Daces de la région des monts d'Orăştie ont donné, au cours de l'été 1953, les résultats exposés ci-après.

1. Un puissant ouvrage fortifié de dimensions moyenne, bâti en pierres, a été mis à jour sur la colline de « Blidarul » (fig. 1), située à la limite du village de Costeşti (cote de 703 m) (planche 1). La fortification, déjà connue auparavant, mais encore jamais explorée, consiste en deux enceintes datant de deux époques successives. La première (I) a la forme d'un trapèze et est pourvue à chaque angle de quatre tours quadrilatères; elle est construite, en général, suivant la technique de maçonnerie dite *opus dacicum* (fig. 9, 10). Au centre de cette première forteresse se trouvait une habitation en forme de tour, dont la partie inférieure était en pierre et la partie supérieure, en bois (fig. 2). La tour — habitation ainsi que les quatre tours d'angle, étaient recouvertes de tuiles du même type que celles qu'on a trouvées dans les autres stations daciques. La citadelle avait encore une tour isolée (la tour n° VI) qui a été englobée, à une époque ultérieure, dans la citadelle II. Cette tour était également recouverte de tuiles.

La tour n° I donnait accès à la citadelle I, par un système « à chicane » (fig. 3-8).

Ultérieurement, cette citadelle, I, a été agrandie au moyen d'une enceinte pentagonale (II) dont l'un des murs, entre les tours I et IV, est mitoyen aux deux citadelles. L'entrée à la citadelle II se trouvait sur le côté le plus court (pl. I et fig. 3).

Les deux citadelles remontent au Ier siècle de notre ère. Cette forteresse représente un exemple typique de la technique des fortifications de l'époque hellé-

nique avancée et est caractéristique de l'ensemble des citadelles daces édifiées sur les hauteurs (*δρῆντετετειχισμένη* de Dio Cassius). Il faut cependant remarquer que la technique de *opus incertum* a également été employée pour l'édification des murailles. (fig. 11-14).

Hormis des tuiles et des fragments de vases, les fouilles n'ont révélé qu'un petit nombre d'objets. Une construction en bois a été découverte à l'intérieur de la citadelle II (fig. 15).

Les travaux de dégagement de la fortification continuent.

2. Vers le sommet de la colline de Blidarul, au nord-ouest, on a mis à jour une citerne souterraine (pl. I et fig. 16-19); des conduites en terre-cuite y amenaient l'eau des sources voisines. La voûte de la citerne était hémicylindrique, ses parois et son pavement, exécutés à la manière grecque d'après l'*opus signinum* le meilleur (*Vitruvius*, Livre VII).

3. Une tour isolée, en pierre, située dans une clairière au nord de la fortification et destinée à défendre l'accès de la colline du Blidarul (fig. 20-21).

4. Sur la colline de Grădiștea, une partie du mur d'enceinte de la grande citadelle a été mise à jour. Elle prouve les trois phases de construction et de réfection de cette citadelle qui ont été exposées dans le Rapport préliminaire pour 1952.

5. Toujours à Grădiștea Muncelului, à l'intérieur de la citadelle, sur la VIe terrasse, on a mis à jour un petit bâtiment en maçonnerie à mortier. La construction est d'origine romaine et a servi à la garnison romaine qui a été maintenue en ces lieux après la conquête de la cité (fig. 22).

6. Parmi les terrasses de la colline de Grădiștea qui furent habitées, et dont l'existence a été constatée au cours des recherches antérieures (voir les Rapports préliminaires pour 1951 et 1952 — Etudes et Recherches d'Histoire Ancienne, t. III 1952, p. 303 et suivantes, et le volume sous presse), deux ont été fouillées au cours de l'année qui vient de s'écouler. Une demeure contenant des vases peints et pourvue d'une tour de guet, a été mise à jour sur la première de ces terrasses; sur la seconde, une autre demeure, de proportions plus vastes. Toutes les deux semblent avoir appartenu à des citoyens de la classe riche.

7. Sur différentes terrasses et dans quelques clairières de la région, on a établi l'existence d'un certain nombre d'établissements civils.

Les conclusions que le collectif de chercheurs a pu tirer de ces différentes découvertes sont résumées ci-après.

Comme le démontrent les fortifications de la colline de Blidarul ainsi que la citerne qui desservait ces fortifications, la technique et la science militaire des Daces, au Ier siècle de notre ère, reflètent une base puissante, base que les recherches antérieures ont prouvé être celle d'une société divisée en classes antagonistes, organisée dans un état de classes, semi-esclavagiste, en plein épanouissement.

La multitude d'établissements, vérifiée par les fouilles de la colline de Grădiștea, confirme l'idée — exprimée dès 1951 — que, autour de la citadelle et des sanctuaires de la colline de Grădiștea, une véritable ville (*polis-asty*) commençait à s'organiser; à ce processus, la conquête romaine a brusquement mis fin.

A l'avenir, le collectif se propose d'étudier avec la plus grande attention et sur une plus grande échelle ces établissements civils, ainsi que les autres établissements, purement domestiques, de la région des forteresses. Ceci dans le but d'acquérir des connaissances plus précises et plus approfondies sur l'aspect social-économique de la vie des Daces à la veille de la conquête romaine.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Le sommet du Blidarul.
Fig. 2. — Plan de la tour — habitation située sur le Blidarul.
Fig. 3. — Plan des deux entrées dans les citadelles situées sur le Blidarul.
Fig. 4. — Plan de l'entrée de la tour n° 1.
Fig. 5. — Entrée de la tour n° 1.
Fig. 6. — Tour n° 1 avec l'entrée de la citadelle.
Fig. 7. — Tour n° 1 avec l'entrée de la citadelle.
Fig. 8. — Tour n° 1 avec l'entrée de la citadelle, au cours des fouilles.
Fig. 9. — Profil du mur nord de la tour n° IV.
Fig. 10. — Plan et dessin du mur de Blidarul.
Fig. 11. — Profil de mur.
Fig. 12. — Profil de mur.
Fig. 13. — Profil du mur nord de la tour n° 1.
Fig. 14. — Mur construit selon la technique de l'*opus incertum*.
Fig. 15. — Plan de la demeure de l'intérieur de la citadelle n° II.
Fig. 16. — La citerne.
Fig. 17. — Intérieur de la citerne (photographie).
Fig. 18. — Paroi sud-est de la citerne.
Fig. 19. — Plan de la citerne.
Fig. 20. — Plan de la Poiana Perții.
Fig. 21. — Profil de la pointe sud de Poiana Perții.
Fig. 22. — Le mur et la bâtisse en mortier de la citadelle de Grădiștea Muncelului.
Planche I. — Plan général de la citadelle de Blidarul.
-